

“Av kvinnor, för kvinnor. Fy fan!”
En kvalitativ studie av hur sex svenska folkbibliotek integrerar
jämsälldhetsaspekter i sin användarorienterade verksamhet

ANNA JONSSON
JOHANNA LINDGREN

HÖGSKOLAN I BORÅS

VETENSKAP FÖR PROFESSION

Svensk titel: ”Av kvinnor, för kvinnor. Fy fan!” En kvalitativ studie av hur sex svenska folkbibliotek integrerar jämställdhetsaspekter i sin användarorienterade verksamhet.

Engelsk titel: ”By women, for women. Hell no!” A qualitative study of how six Swedish libraries integrates aspects of equality in their user oriented activities.

Författare: Anna Jonsson, Johanna Lindgren

Kollegium: 3

Färdigställt: 2008

Handledare: Christian Swalander

Abstract: This master’s thesis investigates how six Swedish public libraries integrate equality aspects in their user oriented activity. The theoretical starting point for the study is that Sweden is a part of a gender system characterized by gender separation and male superiority, as described by the Swedish historian Yvonne Hirdman and theories that argue that femininity and masculinity are social constructions. Another starting point is that the library sphere cannot be separated from the gender inequality in society. Since the library is part of a gender system that value individuals who are seen as males and separates men and women, some of the library users may be neglected. Research shows that there are significant differences between men’s and women’s usage of public libraries, which could be an indication that women and men do not have the same access to the library’s services.

Qualitative interviews were performed with six librarians in order to gather data. The conclusions drawn from this study were that the investigated libraries did not work on a conscious level with equality in their user oriented activity. One of the main reasons for this was that the informants did not consider the differences between the sexes’ usage of the library as an equality issue. They also lacked clear directives from the steering documents and their view on gender was based on a biological ideology, which sees differences between the sexes as natural.

Nyckelord: jämställdhet, genus, feminism, användarorienterad verksamhet, folkbibliotek, intervjustudie

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Bakgrund och problemformulering.....	1
1.2 Syfte och frågeställningar	2
1.3 Avgränsningar.....	3
1.4 Begrepp och definitioner.....	4
1.5 Uppsatsens disposition.....	4
2 Teori	5
2.1 Genusvetenskaplig forskning.....	5
2.1.1 <i>Essentialism och konstruktivism</i>	5
2.2 Genussystemet enligt Yvonne Hirdman	6
2.3 Mansforskning	8
2.4 Sammanfattning av teoretiska begrepp.....	11
3 Metod	12
3.1 Val av metod.....	12
3.2 Urval	13
3.3 Utformande av intervjumall.....	13
3.4 Inför intervjuerna	14
3.5 Genomförande av intervjuer	14
3.6 Analysmetod	14
4 Tidigare forskning och litteraturgenomgång	16
4.1 Användarstudier ur ett genusperspektiv.....	16
4.2 Bibliotek och jämställdhet	18
4.3 Barnbiblioteksverksamhet och genus	20
4.4 Läsning ur ett genusperspektiv	21
4.5 Sammanfattning av tidigare forskning.....	22

5 Folkbibliotek och jämställdhet	23
5.1 Folkbibliotekens uppgift	23
5.1.1 Biblioteksplaner	24
5.2 JämO och jämställdhetslagen.....	25
5.3 Kommunernas budget	25
6 Resultat	27
6.1 Jämställdhetsarbete	27
6.1.1 Programverksamhet	28
6.1.2 Medieinköp och urval	29
6.2 Jämställdhetsrelaterade problem.....	31
6.2.1 Skillnader i mäns och kvinnors biblioteksanvändande/beteende	31
6.2.2 Biblioteket som en kvinnodominerad sfär	33
6.3 Faktorer som påverkar	34
6.3.1 Styrdokument	34
6.3.2 Informanternas inställning till att bedriva jämställdhetsarbete riktat mot användare	36
6.3.3 Andra prioriteringar	38
6.4 Det jämställda biblioteket	39
7 Diskussion	41
7.1 Avslutande reflektioner.....	44
7.2 Förslag på vidare forskning	44
Sammanfattning	46
Käll- och litteraturförteckning	48
Bilaga 1	51
Bilaga 2	53
Bilaga 3	54

1 Inledning

Med en lång bakgrund som trogna biblioteksanvändare och med en framtid som professionella bibliotekarier finns det vissa perspektiv som vi finner intressanta att problematisera och vill därför föra fram dessa. Vi anser att jämställdhet är en viktig aspekt att integrera i all biblioteksverksamhet, inte bara när det gäller personalfrågor utan även när det gäller de människor som besöker och använder sig av biblioteken, d.v.s. allmänheten. Närmare 60 procent av Sveriges befolkning använder sig av biblioteket vilket gör det till den mest välbesökta kulturinstitutionen.¹ Vi kommer att verka inom en sfär som behandlar många för samhället viktiga frågor. Att man bör arbeta med jämställdhet i samhället, och därmed även på biblioteket, kan lätt bli till en truism. Under våren 2007 skrev vi en B-uppsats om jämställdhetsarbete på folkbibliotek. Resultaten visade att det inte var en prioriterad fråga på de undersökta biblioteken vilket ledde till nya frågor om jämställdhetsarbete. Vår förhoppning är att denna magisteruppsats ska kunna öka förståelsen och kunskaperna om jämställdhetsaspekter på folkbibliotek, ge insikt i hur man kan arbeta med dessa frågor och framförallt motivera varför ett sådant arbete är nödvändigt och hör hemma i bibliotekssfären.

1.1 Bakgrund och problembeskrivning

Sverige ligger i topp på internationella listor över jämställdhet och beskrivs ofta som världens mest jämställda land i olika undersökningar och i media.² Vi har en före detta statsminister, Göran Persson, som kallar sig för feminist, och jämställdhetsplaner finns på var och varannan arbetsplats. Statliga institutioner integrerar ett jämställdhetsperspektiv i verksamheten och vi har en jämställdhetslag som reglerar den. Folkbiblioteket är en institution som bland annat har som uppgift att arbeta för ett demokratiskt samhälle, det bedriver en utåtriktad verksamhet och har därmed även ett ansvar gentemot allmänheten. Biblioteket är dessutom en kvinnodominerad arbetsplats, och studier visar att kvinnor och män gör olika saker på biblioteket och i olika stor utsträckning. Statistik från Statens kulturråd visar till exempel att kvinnor generellt både besöker biblioteket och läser litteratur för nöjes skull oftare än män.³ Med detta i åtanke är det någorlunda riskfritt att påstå att folkbiblioteket är en kvinnlig sfär.

Enligt rapporten *Kultur och fritid – för vem?* från 1998 är målet för svensk jämställdhetspolitik att kvinnor och män ska ha samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter inom alla väsentliga områden i livet. Kvinnor och män utnyttjar fritiden på olika sätt samt fyller den med olika aktiviteter. Det behövs därför en ökad kunskap om vad detta betyder för den kommunala kulturpolitiken. Kulturella upplevelser kan bidra till den enskildes välbefinnande liksom en positiv utveckling i vidare mening. Resurserna bör formas efter både kvinnors och mäns behov och önskemål. Jämställdhet är en av de beståndsdelar som kan medverka till de kvalitets- och effektivitetsförändringar som dagens samhälle kräver. Jämställdhet är en fråga om rättvisa, resurser och kvalitet. Utredaren och samhällsvetaren Camilla Nyberg skriver i rapporten att kommunernas möjligheter att förändra förutsättningarna på den lokala nivån begränsas av faktorer som kommersiella intressen och övergripande ideologi.

¹ Nyberg, Camilla 1998. *Kultur och fritid – för vem?*, s.103.

² Se till exempel World Economic Forum och United Nations Development Programme

³ *Kulturbarmetern 2002 2003*. Statens Kulturråd. (Kulturen i siffror, 2003:1), s. 12f.

Nyberg pekar på att det är viktigt att uppmärksamma hur kultur hänger samman med det system av regler och normer som skapats i samhällsprocessen. För att synliggöra hur jämställdhet fungerar inom kulturområdet är en koppling till samhällets påverkan av vikt.⁴

Sveriges position på tidigare nämnda listor som ett av världens mest jämställda länder betyder inte att det inte finns jämställdhetsrelaterade problem här. Vi är fortfarande, liksom resten av världen, del av ett genussystem som karakteriseras av dikotomi och en hierarki där mannen är norm. I realiteten innebär detta att män som grupp har mer makt och högre status i samhället än kvinnor och att de egenskaper som tillskrivs män har högre status än de som tillskrivs kvinnor. Detta är en samhällsstruktur vars existens är befäst av både politiker och forskare. Historikern Yvonne Hirdman är den forskare som först lanserade begreppet *genussystemet* 1988. Vi kommer att beskriva teorier om genussystemet mer ingående under kapitel 2, *Teori*, i uppsatsen. Sveriges Regering uttrycker vikten av jämställdhet mellan kvinnor och män, både när det gäller individuell utveckling och samhällets tillväxt.⁵ Vi anser att genussystemet och jämställdhetsrelaterade problem genomsyrar de flesta aspekter och områden i samhället och förmodligen därmed även biblioteket.

Att det i vad som påstås vara världens mest jämställda land existerar en uppdelning mellan manligt och kvinnligt på en offentlig institution och att detta inte verkar problematiseras finner vi intressant. Det faktum att folkbiblioteket kan ses som en kvinnlig sfär är kanske en bidragande faktor till varför uppdelningen inte ses som ett jämställdhetsrelaterat problem. I och med att jämställdhetsfrågor vanligtvis brukar handla om att ge kvinnor plats inom mansdominerade områden ser problematiken inom biblioteksvärlden kanske något annorlunda ut.⁶ Vad kvinnor och män väljer att nyttja biblioteket till tror vi hänger samman med en större samhällsstruktur där det finns ”kvinnligt” och ”manligt” betingade aktiviteter. Detta påverkar förmodligen även den verksamhet som biblioteken bedriver, och eftersom bibliotekspersonalen också ingår i detta system kan verksamheten som en konsekvens av detta utformas efter dessa traditionella uppdelningar.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur jämställdhetsaspekter integreras på svenska folkbibliotek i den utåtriktade verksamheten utifrån ett genusperspektiv. Det är inte helt ovanligt att lägga an ett genusperspektiv på biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning men just vårt problemområde, jämställdhetsarbete fokuserad på den utåtriktade verksamheten, är relativt outforskat. Vi kommer att göra en kvalitativ intervjustudie med bibliotekarier och undersöka problemet med hjälp av följande frågeställningar:

Hur integreras jämställdhetsaspekter i bibliotekets användarorienterade verksamhet?

Vi har valt att enbart koncentrera oss på bibliotekens utåtriktade verksamhet och inte deras arbete och inställning till jämställdhet på arbetsplatsen.

⁴ Nyberg 1998, s. 14ff.

⁵ Regeringen (2008-02-21). Jämställdhet. *Regeringen*. [2008-08-22]

⁶ Skr 2002/03:140.

Finns det jämställdhetsrelaterade problem och vilka kan i så fall urskiljas?

Med hjälp av denna frågeställning vill vi studera vilka problem som de undersökta folkbiblioteken har upptäckt och varför/om detta har lett till några åtgärder.

Vilka faktorer påverkar bibliotekens arbete med jämställdhet?

I ett arbete med att utveckla jämställdhetsverksamhet är det viktigt att förstå förutsättningarna och villkoren som påverkar processen. Här handlar det inte bara om huruvida jämställdhetsaspekter hör hemma i bibliotekets utåtriktade verksamhet, utan även vilka faktorer som anses vara av vikt enligt informanterna.

Vilken inställning har biblioteken och informanterna till att integrera ett jämställdhetsperspektiv i sin användarorienterade verksamhet?

Vi tror att inställningar till genus och jämställdhet påverkar hur man väljer att prioritera, tolka och engagera sig i ett sådant arbete. De föreställningar och eventuella kunskaper som ansvarig personal besitter kanske kan påverka engagemanget och resultatet. Med användarorienterad verksamhet menar vi sådan verksamhet som biblioteken bedriver för att till exempel förmedla litteratur, locka användare eller vara en resurs när det kommer till att söka information och dylikt. Informanterna får svara på denna fråga utifrån sina egna definitioner av begreppet.

Hur problematiseras genus och jämställdhet på de undersökta biblioteken?

Med hjälp av denna fråga vill vi ta reda på vilken syn biblioteken samt informanterna har när det gäller genus och jämställdhet. Detta tänker vi främst undersöka genom att koncentrera oss på hur informanterna pratar om män och kvinnor som biblioteksanvändare. Det sätt på vilket biblioteken integrerar jämställdhetsaspekter i den användarorienterade verksamheten ger förhoppningsvis en bild av vilken syn biblioteken har på genus.

I syfte att kunna besvara dessa frågeställningar har vi även valt att studera de styrdokument som reglerar folkbibliotekens verksamhet och i förlängningen deras arbete med jämställdhet när det gäller den utåtriktade verksamheten.

1.3 Avgränsningar

Vi har avgränsat oss till att enbart studera folkbibliotek eftersom de förutom att ha direkt kontakt med användarna är allmänna institutioner med ett särskilt ansvar mot sina användare att främja demokrati och jämlikhet.⁷ Vi har valt att begränsa oss till enbart jämställdhetsarbete riktat mot användare och inte på arbetsplatsen bland personalen. Detta innebär inte att vi förnekar att dessa områden har något med varandra att göra, utan snarare att vi vill fokusera på den utåtriktade verksamheten. En jämställd arbetsplats och en jämn könsfördelning bland personalen kan förstås både ha direkt och indirekt inverkan på användarna. Tidigare erfarenheter visar på att informanter kan ha en tendens att fokusera på den interna arbetsverksamheten, om en sådan bedrivs, snarare

⁷ UNESCO 1994. UNESCO Public Library Manifesto. UNESCO. [2008-04-22]

än den utåtriktade. Vår förhoppning är att vi med denna avgränsning lättare ska kunna besvara vår frågeställning.

1.4 Begrepp och definitioner

Jämställdhet

Med jämställdhet menar vi jämlikhet mellan könen och detta innefattar mäns och kvinnors lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter. Det innebär även att kön inte ska vara ett hinder för personlig utveckling. Uttrycket jämställdhet ska inte förknippas med det vidare begreppet jämlikhet som innefattar alla grupper och individers lika värde och rättigheter.

Genus

Genus är ett begrepp inom humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning och teoribildning som används för att förstå och urskilja de föreställningar, idéer och handlingar som sammantagna formar människors sociala kön. Genus används som benämning på den sociala process som tillskriver såväl människor som symboliska förhållanden och institutioner kollektiva s.k. könsegenskaper, dvs. manligt och maskulint resp. kvinnligt och feminint. Med andra ord kan genus ses som en term för att förstå kön som en social konstruktion. Genus brukar även benämnas som socialt kön.

Könsroll

Könsroll är en sammanfattande term för socialt och kulturellt betingade skillnader mellan könen vad avser beteende, värderingar, normer, föreställningar, resurser, makt och prestige. Könsrollen är också förknippad med ideologiska föreställningar om hur förhållandena mellan könen bör vara. För ett utförligare resonemang om skillnaden mellan könsroll och begreppet genus se kapitel 2.2: *Genussystemet enligt Yvonne Hirdman*.

Patriarkat

En samhällsordning, eller genusordning, där mannen är överordnad kvinnan och generellt har mer makt och status i samhället. Inom feministisk teoribildning sker denna överordning på kvinnans bekostnad.

1.5 Uppsatsens disposition

Uppsatsen första kapitel behandlar studiens problemområde och bakgrund, undersökningens syfte och frågeställningar samt definitioner av en del centrala begrepp. Kapitel två presenterar den teori som vi använder oss av i analysen av det empiriska materialet. Därefter kommer metodkapitlet där vi beskriver hur vi gått tillväga vid insamlandet av vårt material. Kapitel fyra presenterar en forskningsöversikt av vårt valda ämne samt den litteratur som vi funnit relevant för studien. Efter denna genomgång har vi ett kapitel som handlar om folkbibliotek och jämställdhet, där bland annat styrdokument som reglerar folkbibliotekens verksamhet presenteras. Resultat och analys kommer i kapitel sex, där vi både lägger fram de resultat som intervjuerna gett och återkopplar och analyserar dessa utifrån våra teoretiska utgångspunkter. I nästföljande kapitel för vi en diskussion om de slutsatser som vi kunnat dra, utifrån vår undersökning. Uppsatsen avslutas med ett sammanfattande kapitel.

2 Teori

I detta avsnitt presenteras teorier som kommer att fungera som utgångspunkter och verktyg vid analysen av det empiriska materialet. Feministisk teori används för att försöka förstå den rådande genusordningen och dess påverkan på folkbibliotekssfären. Vi kommer även att presentera feministiska strategier för att arbeta med jämställdhet utifrån olika ideologier. Inom genusvetenskaplig forskning med en feministisk ansats kan fokus ofta hamna på hur kvinnor som grupp systematiskt underordnas. Strukturerna påverkar förstås även män som grupp, positivt och negativt, och det finns inom genusvetenskapen en inriktning som kallas mansforskning. Denna kommer vi att presentera i detta kapitel eftersom biblioteket är en kvinnodominerad sfär, vilket diskuterades i det inledande kapitlet, och problematiken på biblioteket ofta handlar om varför män är en underrepresenterad grupp.

2.1 Genusvetenskaplig forskning

Att ställa frågor om genus, genusforskning, utförs för det mesta inom de traditionella ämnena, men har även blivit ett tvärvetenskapligt kunskapsområde. Det handlar, som Britt-Marie Thurén uttrycker det, om allting vi människor ”gör” med det som till vardags på svenska kallas kön. Med andra ord: hur vi människor konstruerar kön, och det handlar lika mycket om processer som strukturer. Vi delar in människor i två olika kön. Av denna indelning kategoriserar vi och fördelar beslutsmyndighet och resurser och så vidare, som sedan får konsekvenser för allt vi gör och för vad som uppfattas som manligt och kvinnligt. Genusforskare frågar sig vad genus är för slags mänsklig tankefigur, vad vi gör med den och hur det i sin tur påverkar det vi gör på andra områden i livet.⁸

Feministisk forskning är genusforskning med fokus på makt. I vilken mån och på vilka sätt är den rådande genusordningen negativ och framförallt för kvinnor? Hur kan man ändra den? Kvinnor är den genuskategori som i allmänhet förlorar mest på den dominerande genusordningen och på denna punkt råder konsensus inom genusforskningen. Frågor ställs fortfarande om vilka uttryck genushierarkierna tar sig och på vilket sätt de är kopplade till andra sociala hierarkier. Feministisk forskning ställer också politiska frågor som hur vi kan avhierarkisera genusordningen. Enligt Thurén så skulle man kunna sammanfatta den politiska feminismens grundsats enligt följande: Att kvinnor inte har det lika bra som män är en orättvisa som vi måste ändra på. Även män kläms in i stela former av den rådande genusordningen, och det är inte bra för någon.⁹

2.1.1 Essentialism och konstruktivism

Hur man ser på kvinnligt och manligt och genus får självklart betydelse när man ska undersöka ett empiriskt material utifrån ett genusperspektiv. Det har även betydelse för hur man inom organisationer och samhälle arbetar med jämställdhet. Inom genusvetenskap brukar man tala om två olika ideologier. Den ena innebär att man ser på kön som något biologiskt betingat, att kvinnor och män är biologiskt olika i grunden och

⁸ Thurén, Britt-Marie 2002. Inledning: Genusforskning som en rymd genomkorsad av förståelsevägar. Ingår i *Genusvägar: En antologi om genusforskning*, s. 5-25.

⁹ Thurén 2002, s.10-12.

därför har olika beteenden och egenskaper. Man hävdar att det finns ett ursprungligt kvinnligt och omvänt manligt väsen. Utifrån detta tilldelas män och kvinnor olika samhälleliga funktioner, de får olika roller och lämpar sig för olika uppgifter. Detta synsätt brukar även kallas för *essentialism*. Särartsfeminism, som går under denna filosofiska inriktning, understryker de biologiska skillnaderna mellan män och kvinnor, men försöker uppnå jämställdhet genom att uppvärdera det kvinnliga till samma nivå som det manliga. Ofta menar man inom detta synsätt att det till exempel finns ett sant manligt, respektive kvinnligt väsen och att könen därför kan ses som väsensskilda. Kort sagt: män och kvinnor är olika men lika mycket värda.

Konstruktivism innebär att man anser att verkligheten, eller föreställningar om den, är socialt konstruerade. Inom detta sätt att se på könen, som i grunden lika och att de skillnader som finns är skapade av samhället, menar man att traditionella könsroller begränsar människor. Även om det finns vissa biologiska skillnader anser man inom likhetsfeminismen, som hör hemma i denna filosofiska inriktning, att det inte finns någon ursprunglig kvinnlighet eller manlighet. Eftersom båda könen först och främst är människor ska de ha samma rättigheter och värderas lika. Konstruktivismen medger en möjlighet till att förändra genus eftersom vad som uppfattas som manligt och kvinnligt förändras över tid och är sociala konstruktioner. I denna uppsats utgår vi från ett konstruktivistiskt synsätt.

2.2 Genussystemet enligt Yvonne Hirdman

Den svenska historikern Yvonne Hirdman beskriver i artikeln ”Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning ” hur man kan använda sig av begreppet *genussystem* för att förstå de processer, fenomen, föreställningar och förväntningar som formar en individ till att bli antingen maskulin eller feminin. Med andra ord: genusystemet är en ordningsstruktur av kön som ger upphov till de egenskaper som ett bestämt kön förväntas ha.¹⁰ Enligt Hirdman bör konceptet *genus* förstås som någonting mer komplext än både könsroll och socialt kön, eftersom dessa termer indikerar att man i princip skulle kunna göra sig fri från rollen eller det sociala.¹¹

Genussystemet, som det beskrivs av Hirdman, är själva förutsättningen för andra sociala ordningar. Ordningen av människor i genus utgör basen för de sociala, ekonomiska och politiska ordningarna. Genussystemet har två ledande principer:

1. Dikotomin; att hålla isär manligt och kvinnligt, de två bör inte blandas.
2. Hierarkin; mannen som norm. Män utgör normen för det normala och det allmängiltiga.¹²

Dikotomin avser den tydliga uppdelningen som görs i samhället av vad som är manligt och kvinnligt, allt från yrken till egenskaper och färger. Manligt och kvinnligt bör inte blandas. *Hierarkin* som innebär att mannen står för det normala och *mänskliga* innebär även att det kvinnliga ses som något avvikande och underlägset. Genussystemets två

¹⁰ Hirdman, Yvonne 1988. Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning. Ingår i *Litteratursociologi: Texter om litteratur och samhälle*, s. 400-418

¹¹ Hirdman 1988, s. 403f.

¹² Hirdman 1988, s. 404.

logiker är intimt sammanlänkade och styrker och legitimerar varandra.¹³ Ju starkare isärhållandet mellan könen fungerar, desto mer legitim och självklar blir den manliga hierarkin och mannen som norm blir mindre ifrågasatt. Med andra ord; för att ändra/bryta den hierarkiska logiken måste man ändra/bryta dikotomin.¹⁴

Hirdman diskuterar i artikeln en väldigt väsentlig fråga i sammanhanget; varför finner sig kvinnor i att vara underordnade män? För att försöka förstå och förklara detta använder sig Hirdman av begreppet *genuskontrakt*. Begreppet ifrågasätts av Hirdman själv eftersom det antyder att det skulle vara en frivillig överenskommelse mellan jämbördiga parter, när det snarare är tvärtom; kontraktet är skrivet av den part som definierar den andra. Genuskontrakten är ”osynliga” kontrakt som innebär konkreta föreställningar, på olika nivåer, om vad män och kvinnor kan göra, i vilken tid och i vilket samhälle. Genuskontrakten reglerar hur män och kvinnor ska vara mot varandra, vilka redskap som hör till vem, vem som ska förföra vem, vilka kläder som är tillåtna, vilka ord de får använda, hur de ska se ut och så vidare. Dessa genuskontrakt ärvs från generation till generation, där modern introducerar dottern, fadern sonen. ”Kontrakten är i sig de ömsesidiga föreställningarna, systemet den process som via kontrakten skapar ny segregering och ny hierarkisering”.¹⁵

Hirdman utvecklar sina teorier om genussystemet i *Genus: Om det stabila föränderliga former*, där hon gör en historisk analys och genomgång av uppdelningen i manligt och kvinnligt. Detta gör hon genom att skapa formuler för hur kvinnan har definierats och fortfarande definieras. Formeln A – a illustrerar hur mannen (A) är normativ och kvinnan (a) är en ofullgånge man. Det är i jämförelsen och i relation till A som a formas. Hirdman visar även på att A – a-formeln är flytande, vissa kvinnor kan vara mer A än vissa män, om dessa till exempel är väldigt a-likade.¹⁶ Den andra formeln: A - B och där B motsvarar kvinnan, innebär att de två är så artschilda att hon egentligen är ojämförbar med honom. Denna modell innebär alltså att man betonar den totala åtskillnaden mellan könen och en jämförelse dem emellan är omöjlig eftersom de är så pass olika. Paradoxalt nog så har denna modell, genom historien, ändå lett till jämförelser mellan A och B. A – B-formeln stämmer överrens med det essentialistiska synsättet som presenterades tidigare.

Journalisten Petra Ulmanen utarbetar strategier för att arbeta med jämställdhet i utredningen *Fria val? Om kön, makt och fritid*. Genom att bygga vidare på Hirdmans teorier och anpassa dem till utredningen kommer hon fram till att det finns feministiska strategier för förändring som utgår från två olika ideologier; särart och likhet. Dessa är förenliga med de två synsätt som presenterats ovan. Eftersom särart och likhet innebär två olika sätt att se på manligt och kvinnligt får även de strategier man väljer för att förändra kvinnors villkor i samhället olika innebörd. Detta har relevans för denna undersökning eftersom de strategier och metoder som folkbiblioteken väljer när de arbetar med jämställdhet, är av vikt för att besvara uppsatsens frågeställningar. Särartsidelogin framhåller som nämnts skillnader i psyke, biologi och beteende mellan kvinnor och män medan likhetsidelogin framhåller könets grundläggande likhet, mänskligheten. *Integration* och *segregation* motsvarar två strategier för att påverka en mansdominerad kultur. Integration är att tillsammans med män arbeta för jämställdhet i

¹³ Hirdman 1988, s. 405.

¹⁴ Hirdman 1988, s. 413f.

¹⁵ Hirdman 1988, s. 408f.

¹⁶ Hirdman, Yvonne 2001. *Genus: Om det stabila föränderliga former*. s. 28ff.

ett sammanhang män utformat och segregation innebär att kvinnor verkar för sig i ett sammanhang som de själva utformat.¹⁷

Ulmanen beskriver hur det finns två uppsättningar av både segregations- och integrationsstrategin, beroende på om man stödjer sig på en likhets- eller särartsideologi. En strategi som är baserad på likhet och integration betonar likheten mellan könen och att de tillsammans arbetar bäst för jämställdhet. Dock kritiserar denna strategi då den kan leda till att mannen fortfarande ses som norm på grund av att en slags könsblindhet kan uppstå. Strategier byggda på särart och integration innebär att män och kvinnor arbetar tillsammans men indirekt kommer överrens om att genusordningen inte ska rubbas. Alternativt får kvinnorna verka i ett litet område för sig där kvinnliga värden gäller, men utan något reellt inflytande. Tanken med strategin med likhet och segregation är att kvinnor ska få lära sig samma saker som män för att få självförtroende och därmed kunna hävda sig i könsblandade sammanhang. I strategin särart och segregation byter kvinnor position med män och ser sig själva som norm och skapar en egen kvinnokultur. Kvinnor definierar denna strategi utan män. Denna strategi kan kritiseras i enlighet med Hirdmans teori om genusordningen. Eftersom en manlig dominans råder i samhället besitter de tolkningsföreträde och frågan är om kvinnor alls kan definiera särarten. Det som avviker riskerar alltid att värderas lägre än normen.¹⁸

Utifrån vad som presenterats ovan om genussystemet, att mannen är norm och att det kvinnliga värderas lägre, kan vi identifiera att vi lever i en patriarkalisk samhällsordning. Även om begreppet *patriarkat* är något omdiskuterat så är det idag inte ett påstående som bör väcka alltför många tvivel. I denna uppsats utgår vi från att vi lever i en samhällsordning där män generellt är överordnade kvinnor.

2.3 Mansforskning

Inom kvinnoforskningen på 1960- och 70-talen började man problematisera och diskutera manlighet och kvinnlighet, relationerna mellan män och kvinnor och männens överordning gentemot kvinnor. Mansforskningen har sina rötter i kvinnoforskningen och är ett relativt nytt forskningsområde.¹⁹ Även om majoriteten av all forskning, historiskt sett och inom alla discipliner, både handlar om män och är bedriven av män, räknas den inte som mansforskning. Mansforskning är inte bara forskning om män och av män, den försöker istället problematisera vad manlighet är och placera frågor rörande manlighet och maskulinitet i ett genussammanhang.²⁰ Den utvecklades till stor del under 1980-talet och denna utveckling var alltså delvis beroende av 1970-talets feministiska diskussioner. På grund av detta har mansforskningen i mångt och mycket utformats i relation till feminismens kamp för ett jämlikt samhälle, och de två kan sägas fungera som ett stöd för varandra. I likhet med feministisk forskning ifrågasätter mansforskningen den sociala och kulturella konstruktionen av kön, och frågan ”Vad är en man?” är själva utgångspunkten för mansforskningen.²¹ En av de största anledningarna till mansforskningens utveckling är att det i stor utsträckning saknas mer nyanserade och kritiska analyser av manlighet. Forskare inom detta område fokuserar

¹⁷ Ulmanen, Petra 1995, *Fria val? Om kön, makt och fritid*, s.14.

¹⁸ Ulmanen 1995, s.19

¹⁹ Johansson, Thomas & Kuosmanen, Jari 2003. Inledning: Vad är mansforskning? Ingår i *Manlighetens många ansikten: Fäder, feminister, frisörer och andra män*, s.7.

²⁰ Johansson, Thomas 1998. Från mansroll till maskuliniteter: En inledning. Ingår i Ekenstam, Claes et al, red. *Rädd att falla: Studier i manlighet*, s. 8.

²¹ Johansson 1998, s. 7ff.

ofta på dolda och undertryckta sidor av manligheten och inriktar sig på hur mäns makt påverkar dem själva och andra. Skillnaden mot mycket av den feministiska forskningen som studerat manlighet är att fokus inte läggs på hur manliga strukturer påverkar och förtrycker kvinnor utan snarare på hur män både reproducerar samt drabbas av patriarkatet.²²

Johansson och Kuosmanen beskriver hur man inom mansforskningen även diskuterat det faktum att män i större utsträckning än kvinnor för en självdestruktiv och ohälsosam livsstil. Manliga individer i västvärlden har till exempel kortare medellivslängd, begår oftare självmord, för ett kriminellt liv samt missbrukar droger i högre grad än kvinnliga individer.²³ Detta innebär att även om män i nuläget erhåller fördelar av att vara just män i den rådande könsmaktordningen, så finns det även något att vinna på att bryta och söka förändra detta mönster.

Det är i sammanhanget av vikt att påpeka att den moderna mansforskningen, liksom kvinnoforskningen, har visat på att det är mer lämpligt att tala om manligheter och kvinnligheter i pluralis eftersom det, som vi ska se, existerar flera olika manliga (och kvinnliga) identiteter. Relationerna och hierarkierna inom könen är beroende av faktorer såsom klass, nationalitet och etnicitet.²⁴ När man inom mansforskningen kritiserar den rådande genusordningen där kvinnor underordnas och alltså lägger an ett feministiskt perspektiv, kallas detta *kritisk* mansforskning.²⁵

Den person som haft störst inflytande internationellt när det gäller dagens mansforskning är den australiensiske sociologen Robert W. Connell. Hans verk *Masculinities*, som publicerades 1995, anses fortfarande som en av de viktigaste böckerna inom detta fält, och har gett upphov till en mängd forskning. *Masculinities* bidrog till att skapa en bild av relationen mellan makt och manlighet, på ett mer nyanserat sätt.²⁶

Connell representerar inom mansforskningen ett konstruktivistiskt synsätt där det handlar om att studera den sociala konstruktionen av olika typer av maskuliniteter. Det finns även inom mansforskningen en teoretisk tradition som bygger på essentialismen, där man försöker fastställa grundläggande manliga drag.²⁷ Eftersom vi själva utgår från ett konstruktivistiskt synsätt i denna uppsats kommer vi inte närmare att beröra den teoritraditionen här.

Genom att använda sig av begreppet *den hegemoniska manligheten* pekar Connell på att det existerar ett historiskt föränderligt och kulturellt uppbyggt normaliserat manlighetsideal.²⁸ Med detta menar han att det inte bara är i relationen mellan män och kvinnor som det finns en över- och underordning, utan att detta även existerar inom den manliga hierarkin, där den hegemoniska manligheten innehar den översta positionen.²⁹

²² Johansson, Kuosmanen 2003, s. 10ff.

²³ Johansson, Kuosmanen 2003, s. 7.

²⁴ Johansson, Kuosmanen 2003, s. 7f.

²⁵ Nordberg, Marie 2005. *Jämställdhetens spjutspets: Manliga arbetstagare i kvinnoyrken, jämställdhet, maskulinitet, femininitet och heteronormativitet*, s. 28.

²⁶ Johansson, Kuosmanen 2003, s. 9.

²⁷ Johansson 1998, s.12.

²⁸ Connell, Robert W. 2008. *Maskuliniteter*, s. 114ff.

²⁹ Johansson 1998, s. 9.

Denna position ingår i ett relationellt genussystem till vilken alla femininiteter och andra maskulinitetspositioner relateras. Detta manlighetsideal legitimerar vita heterosexuella medelklassmäns maktposition i samhället, och är en idealbild som de flesta män på något sätt måste förhålla sig till.³⁰ Viktigt att påpeka är att det är få män som fullt ut personifierar den hegemoniska manligheten. Hur män förhåller sig till den hegemoniska manligheten är beroende av faktorer som klass, kultur, nationalitet och etnicitet.³¹ Connell menar att det förutom den hegemoniska manligheten även finns två andra manliga positioner som förhåller sig hierarkiskt till varandra. Den vanligaste typen av maskulinitet är vad Connell kallar *delaktig maskulinitet* och är en position som understödjer det hegemoniska manlighetsidealet. Dessa normer ger manliga individer fördelar och bidrar även till upprätthållandet av genusordningen. Längst ned i hierarkin befinner sig den underordnade maskuliniteten som utgör en motpol till den normaliserade manligheten. Denna position innefattar till exempel homosexuella män eller män som håller på med någon form av ”kvinnlig” aktivitet, till exempel arbetar inom kvinnoyrken, alltså män som betraktas som feminina och icke-manliga.³² Connell beskriver hur själva kopplingen till femininet utgör grunden för vad han kallar för det ”symboliska nedsolkandet”. Smädelser som mes, morsgris, fegis, mammas gosse och så vidare används för att även utestänga heterosexuella män från den hegemoniska maskuliniteten, även om den homosexuella maskuliniteten är den som är den mest iögonfallande underordnade maskuliniteten.³³

Vidare utvecklar Connell sina teorier om hegemoni, delaktighet och underordning som relationer inom den manliga hierarkin genom att peka på hur samspelet mellan genus och andra strukturer, såsom klass och etnicitet, skapar ytterligare kopplingar mellan olika maskuliniteter. Relationerna mellan maskuliniteter i dominanta och underordnade klasser eller etiska grupper kallar Connell för marginalisering. Marginalisering hör ihop med auktoriseringen av den dominerande gruppens hegemoniska maskulinitet.³⁴ För att sammanfatta Connells teorier samverkar både interna och externa kategorier inom könet och utgör grunden till flera komplexa maskuliniteter. Detta innebär att flera maskuliniteter existerar samtidigt i den manliga hierarkin.³⁵

Man kan kritisera Connells modell eftersom den inte ger en särskilt bred bild av verkligheten. Enligt Johansson och Kuosmanen framstår det som att män antingen är maktinnehavare, medlöpare eller underordnade/feminiserade och modellen saknar en teoretisering av motstånd mot den dominerande manligheten.³⁶ Även andra forskare, såsom Marie Nordberg, kritiserar hur mansforskningen främst uppmärksammar stereotypa manligheter. Nordberg pekar på att mindre tydligt polariserade manligheter inte lyfts fram och kritiserar att ingen vikt fästs vid att manliga individer kan hållas i schack av rädsla för att framstå som just omanliga.³⁷ Det kan vara värt att hålla detta i åtanke vid användandet av Connells modell.

³⁰ Connell 2008, s. 116f.

³¹ Johansson, Kuosmanen 2003, s. 10.

³² Connell 2008, s. 114ff.

³³ Connell 2008, s. 116f.

³⁴ Connell 2008, s. 118f.

³⁵ Johansson 1998, s. 13.

³⁶ Johansson, Kuosmanen 2003, s. 9.

³⁷ Nordberg 2005, s. 30.

2.4 Sammanfattning av teoretiska begrepp

Vi kommer i studien att utgå från Hirdmans teori om genussystemet och de två logikerna hierarki och dikotomi. Även genuskontrakt är ett viktigt begrepp i sammanhanget. Strategierna integration och segregation, likhet och särart kommer även att försöka identifieras i det empiriska materialet. Den manliga normen kan vara mer eller mindre synlig i bibliotekssammanhang och vi kommer att leta efter sådana tendenser, bland annat med hjälp av Connells teori om den hegemoniska manligheten. Frågor som kan genereras av dessa teorier presenteras närmare i kapitel 3.6

Analysmetod.

3 Metod

I detta kapitel kommer vi att redogöra för de metoder som vi valt att använda oss av i syfte att besvara vår frågeställning. Vi kommer även att diskutera urval och validitet samt utformandet av intervjumall och metod för att analysera vårt material.

3.1 Val av metod

Inledningsvis är det viktigt, i arbetet med en sådan här undersökning, att vara medveten om sin egen utgångspunkt och verklighetsbild, eftersom det kan påverka de val av till exempel metod och teori som man gör. Vår utgångspunkt är som nämnts konstruktivistisk, vilket innebär att verkligheten, det vill säga uppfattningar och kunskap om den, inte är objektivt existerande utan konstruktioner utförda av subjekt. Detta synsätt visar på en möjlighet att förändra strukturer i samhället. Förutom en konstruktivistisk verklighetsbild har vi även en feministisk utgångspunkt. Inom feministisk forskning använder man sig ofta av kvalitativa metoder. Enligt Steinar Kvale kan detta bero på att den förståelseform som präglar den kvalitativa forskningsintervjun går hand i hand med den feministiska forskningens syn på relationen mellan forskare och undersökningsobjekt. Inom till exempel kvinnoforskning tar man ofta avstånd från kvantitativa metoder eftersom den uppmuntrar till en åtskillnad mellan dem som vet och dem som inte vet.³⁸

Eftersom den kunskap som utfås, med hjälp av den kvalitativa intervjun som forskningsmetod, är beroende av de intervjuade personerna, avfärdas ibland kvalitativ forskning eftersom den anses vara alltför subjektiv. Dock menar Kvale att just detta är styrkan hos det kvalitativa intervjusamtalet. Genom att fånga en mängd olika personers uppfattningar om ett ämne kan man ge en bild av en mångsidig och kontroversiell mänsklig värld.³⁹

Då vi i denna undersökning försöker förstå ett fenomen som är relativt outforskat ger en kvalitativ analys en möjlighet att beskriva fenomenet på ett differentierat sätt. Enligt Annika Lantz blir komplexa sammanhang möjliga att förstå genom detta val. Utifrån en analys av enskilda fall går det att bygga upp modeller som belyser fenomenet ur ett nytt perspektiv.⁴⁰

Syftet med denna undersökning är alltså att få en djupare förståelse för hur jämställdhetsaspekter integreras i den användarorienterade verksamheten vid svenska folkbibliotek och urskilja faktorer som påverkar det arbetet. Om syftet varit att dra generella slutsatser, hade det självklart varit behjälpligt att använda sig av kvantitativa metoder. Enligt vår mening har dock kvantitativa metoder sina begränsningar när det handlar om att få en djupare och bredare bild av det undersökta fenomenet. Vi funderade till en början på att använda oss av kvalitativa enkäter, men då detta inte gör det möjligt i samma utsträckning att följa upp respondenternas svar, samt gör det svårt att utreda eventuella missförstånd, ansåg vi att enkäter som metod inte skulle hjälpa oss att besvara vår frågeställning.

³⁸ Kvale, Steinar 1997. *Den kvalitativa forskningsintervjun*, s. 73.

³⁹ Kvale 1997, s. 14.

⁴⁰ Lantz, Annika 2007, *Intervjumetodik*, s. 34.

3.2 Urval

När det gäller vårt urval av folkbibliotek att studera har vi blivit tvungna att begränsa oss rent geografiskt på grund av ekonomiska skäl och tidsbrist, det vill säga: vi har använt oss av ett så kallat bekvämlighetsurval. Hade vi som vi först tänkt, använt oss av en enkätstudie, hade det naturligtvis varit lättare att få en större geografisk spridning. Vi är medvetna om att olika kommuner och regioner kan ha policys och styrdokument som skiljer sig och därför kommer vi även att studera de dokument som styr verksamheten, se kapitel 5, *Folkbibliotek och jämställdhet*. Våra val av undersökningsobjekt har kommit att hamna inom ramen för Västsverige, med fokus på Göteborg med omnejd. I så stor utsträckning som möjligt har vi valt att fokusera oss på att intervjua chefsbibliotekarierna på de aktuella biblioteken, då de har en överblick över hela organisationen och dess verksamhet. För att få tag på informanter skickade vi ut en förfrågan via e-post till olika bibliotek i den berörda regionen.⁴¹ Därefter ringde vi även runt och frågade efter samtycke, då vi inte fick så många svar på mailet. Vi hade ganska svårt att hitta personer som var villiga att ställa upp på en intervju, men i slutändan fick vi tag på sex stycken informanter. De styrdokument som vi valt att studera är de som direkt berör folkbibliotekens verksamhet och arbete med jämställdhet. Dessa innefattar bibliotekslagen, jämställdhetslagen och kommunernas budget.

3.3 Utformande av intervjumall

Eftersom vi genomfört en mindre studie som B-uppsats så använde vi oss av den som en slags pilotstudie, och kunde därför utgå från den intervjumall vi använde oss av där. Vi modifierade den efter att ha upptäckt brister i den, och frågeställningen i denna uppsats skiljer sig något från B-uppsatsen.

Enligt Kvale är syftet med den kvalitativa forskningsintervjun att erhålla kvalitativa beskrivningar av den intervjuades livsvärld i avsikt att tolka deras mening.⁴² Vi utformade en intervjumall som kan sägas ge en halvstrukturerad intervju. Denna intervjumall gav utrymme till att göra ändringar när det gäller frågornas form, ordningsföljd och relevans. Vi utgick från en rad teman och under varje tema finns det relativt ingående frågor. Intervjumallen utformades efter två möjligheter: att det undersökta biblioteket bedriver jämställdhetsarbete eller att de inte gör det. De teman som vi ställde upp var: *Bedriver ni jämställdhetsarbete riktat mot användare på ert bibliotek? Vilka är anledningarna till att jämställdhetsarbete riktat mot användare bedrivs på ert bibliotek?* och *Varför bedrivs inte jämställdhetsarbete på ert bibliotek?* Under diverse tema är frågorna utformade för att undersöka vilka faktorer som styr verksamheten, såväl politiska som individuella. Vi är även intresserade av vilken prioritet man ger jämställdhetsarbetet och om man identifierar någon funktion för det.

Det kan vara värt att påpeka att vi under arbetets gång har ändrat våra frågeställningar något på grund av resultat som framkom under intervjuerna. Därför är intervjumallen något snedfördelad när det kommer till frågor under den tematiska indelningen.

⁴¹ Se bilaga 2

⁴² Kvale 1997, s. 117.

3.4 Inför intervjuerna

Efter att vi fått tag på våra informanter konstruerade vi ett nytt mail i syfte att förbereda dem inför intervjuerna.⁴³ Där gav vi dem bland annat mer utförlig information om studiens syfte och frågor och teman som kan tänkas dyka upp under intervjun. Det kan diskuteras huruvida och på vilket sätt studien påverkas av att informanterna redan innan intervjun är förberedda på vad som ska behandlas. Informerat samtycke innebär att balansera mellan att ge detaljerad överinformation och utelämnande av aspekter som kan vara betydelsefulla för de personer som intervjuas. En risk är att intervjupersonerna styrs till att ge specifika svar.⁴⁴ Med detta i åtanke beslutade vi oss ändå för att ta den risken, eftersom vi identifierade större problem med att inte ge den informationen. Vi ville minimera risken för missförstånd, och flera av informanterna efterfrågade dessutom mer information om ämnet och studien.

3.5 Genomförande av intervjuer

Intervjuerna ägde rum på det bibliotek där respektive informant arbetar. De bandades och tog mellan trettio och sextio minuter. Vi medverkade båda två under intervjuerna, en höll i själva intervjun medan den andra skötte det tekniska, antecknade och kontrollerade så att inga frågor blivit utelämnade. Innan intervjun inleddes förklarade vi att deltagandet anonymiseras i det färdiga resultatet. Vi har valt att göra informanterna anonyma, i och med att vi arbetar utifrån en föreställning om att individuella åsikter kan påverka jämställdhetsarbetet på biblioteket och därför kan analysen av intervju svaren kanske bli något känslig och kännas personlig. Även om folkbiblioteket är en kommunal institution och representanter för det bör kunna stå för arbetet som bedrivs där, vill vi ge våra respondenter en trygghet i att vara anonyma. Vi tror att svaren kan bli mer ärliga och djupa om intervjupersonen har möjlighet att uttrycka sig fritt och känner sig trygg att förmedla personliga åsikter och inställningar i så stor utsträckning som möjligt. Vår förhoppning är därmed att vi ska få en djupare bild av personens egna uppfattningar kring ämnet och en möjlighet att förstå hur inställningar kan påverka ett eventuellt jämställdhetsarbete. För att förhindra missförstånd när det gäller begreppet jämställdhet och den bredare termen jämlikhet, valde vi att definiera dessa begrepp och dess betydelser i vår uppsats för informanterna.

3.6 Analysmetod

För att redovisa och analysera vårt insamlade material har vi utformat en analysmodell. Detta innebär att vi har upprättat olika teman utifrån empirin och de frågor som vi har utgått från. Det finns även underrubriker till vissa teman. De teman som utgör analysmodellen är:

- Jämställdhetsarbete
- Jämställdhetsrelaterade problem
- Faktorer som påverkar

⁴³ Se bilaga 3

⁴⁴ Kvale 1997, s.107.

- Det jämställda biblioteket

Under varje tema kommer en redovisning av informanternas svar och därefter analyseras svaren utifrån den teori som har redovisats. Som utgångspunkt för vår analys kommer vi att lägga an ett genusperspektiv och använda oss av teorier om genussystemet. Kan man se dikotomin i bibliotekens upplägg av verksamheten, eller i hur användarna brukar biblioteket? Kan man urskilja till exempel särartsfeminism eller likhetsfeminism i arbetet eller hos informanterna? Finns det tecken på att biblioteken använder sig av någon av de jämställdhetsstrategier som identifieras av Ulmanen? Kan man se att den hegemoniska manligheten präglar biblioteken? Detta är exempel på frågor som vi kan ha i åtanke vid analysen av det empiriska materialet.

Vi kommer även att ställa de styrdokument som ligger till grund för bibliotekens verksamhet och reglerar jämställdhet i relation till empirin och analysen. Tanken med att studera styrdokument är inte att göra en djupare dokumentanalys utan att se vilka riktlinjer som existerar och om biblioteken följer dessa. Vi vill alltså sätta dem i relation till vad som kommer fram vid intervjuerna, samt få en bakgrundsbild av de förutsättningar som existerar när det gäller jämställdhetsarbetet.

4 Tidigare forskning och litteraturgenomgång

Inom biblioteks- och informationsvetenskap existerar det en relativt begränsad mängd forskning som anlägger ett genusperspektiv. Den forskning som bedrivs sker främst inom bibliotekarieutbildningarna som magisteruppsatser. De områden som det primärt forskas inom är yrkesrollen, vilket inte är av relevans för denna undersökning, och litteraturanalyser ur ett genusperspektiv. Det finns även en del uppsatser som behandlar IT och genus samt barnbiblioteksverksamhet och genus. Det finns ett fåtal uppsatser som fokuserar på just bibliotek och *jämställdhet*. Med det sagt existerar det även mindre undersökningar i form av rapporter som studerar biblioteksanvändande och genus. Eftersom vi kommer att undersöka ämnet utifrån svenska förhållanden har vi valt att endast använda oss av svenska studier. Vi kommer här att presentera den tidigare forskning som vi finner relevant för denna undersökning tematiskt.

4.1 Användarstudier ur ett genusperspektiv

Maria Hagelin och Ylva Rosen undersöker i magisteruppsatsen *"Fast även karlar är människor": En användarstudie vid Göteborgs Stadsbibliotek* vad besökare på Göteborgs stadsbibliotek gör vid sina besök. Detta görs i syfte att ta reda på om det finns några skillnader i vad män och kvinnor gör på biblioteket.⁴⁵ Inledningsvis frågar sig författarna om en persons sociala kön har betydelse för hur man brukar biblioteket. Själva undersökningen baseras på en enkät som tilldelats hundra respondenter, femtio av vardera kön, alla över tjugo år. Vidare utfördes även observationer där författarna räknade hur många kvinnor och män som befann sig på olika ställen i biblioteket. De resultat som framkommer jämförs med befintlig statistik och tidigare forskning. Undersökningens resultat, som visserligen bara representerar Göteborgs stadsbibliotek, visar att det existerar skillnader i vad kvinnor och män gör vid sina biblioteksbesök. Skillnaderna bestod bland annat i att männen dominerar som tidnings- och tidsskriftsläsare på biblioteket, medan kvinnorna är flitigare besökare på utställningar och dylika arrangemang som anordnas av biblioteket. Det var även fler kvinnor än män som lånade något vid varje biblioteksbesök, för eget bruk eller andras. Ett något förvånande resultat jämfört med tidigare studier var att män besökte detta bibliotek oftare än kvinnor. Hagelin och Rosen tror att detta kan bero på att det var många studenter som deltog i undersökningen, och att skillnaderna mellan könen brukar bli större högre upp i åldrarna. Vidare förklaras denna avvikelse med att det kan finnas ett stort utbud av medier vid Göteborgs stadsbibliotek som särskilt lockar männen. Författarna tar upp att en annan förklaring kan vara det samband mellan vad man gör på biblioteket och hur ofta man går dit. Eftersom män oftare läser dagstidningar så kan man förmoda att de besöker biblioteket dagligen för att göra detta. De observationer som genomfördes visade att män var i majoritet som Internetanvändare på biblioteket. I stort är dessa resultat förenliga med tidigare forskningsresultat. I enlighet med det inledande resonemang som fördes i vår uppsats, kan skillnaderna mellan könen i biblioteksanvändande och besöksfrekvens som framkommer i Hagelins och Rosens undersökning, vara betydelsefulla. Man kan fundera över vad dessa skillnader betyder för biblioteket och dess användare samt vilka konsekvenser de kan få.

⁴⁵ Hagelin, Maria & Rosen, Ylva 2000. *"Fast även karlar är människor": En användarstudie vid Göteborgs stadsbibliotek.*

Boken *Kultur och fritid – för vem?* är en av delrapporterna om jämställdhet som Svenska Kommunförbundets Programberedningen *Kommunerna och jämställdheten* presenterade 1998. Delrapporten undersöker hur jämställd kultur- och fritidspolitik är idag och frågar sig om det finns orättvisor i kommunernas satsningar när det gäller kön och om män och kvinnor använder sin fritid på olika sätt samt fyller den med olika aktiviteter.⁴⁶ Rapporten försöker ge en bild av de jämställdhetsaspekter som kan ställas inom kultur och fritidspolitik. Detta görs bland annat genom en redogörelse för tre kommuner som har ingått i det s.k. JämKom-projektet.⁴⁷ Kommunerna har arbetat med att utveckla metoder för jämställdhetsanalyser inom kulturverksamheten och försöker komplettera de traditionella kvantitativa mätmetoderna med kvalitativa aspekter. *Kultur och fritid – för vem?* analyserar och diskuterar jämställdheten inom kultur- och fritid inom fyra olika områden: politiken, kommuninvånarnas egenaktivitet, kommuninvånarnas besök på kulturinstitutioner och den professionella konsten. I detta sammanhang är områdena politik och kommuninvånarnas besök på kulturinstitutioner väsentliga. Biblioteken finns representerade på så sätt att man låtit undersöka huvudbiblioteket i Växjö för att se om det finns könsskillnader i vad män och kvinnor gör på biblioteket. Undersökningen är relativt liten i sin omfattning och ger därmed inga exakta slutsatser, även om det syns påfallande skillnader mellan könen. Mätningar utfördes vid fyra olika dagar och tidpunkter för att se var i biblioteket män och kvinnor befann sig. Man har även utgått från bokningslistan av datorer med Internet samt tagit fram låntagarstatistik för tre år tillbaka (från 1998) uppdelat på kön. Det gjordes även tre extra mätningar av antalet kvinnor och män som besöker informationsdisken och låneexpeditionen. Resultaten visade att informationsdisken besöktes av män i större utsträckning än kvinnor medan det omvända resultatet gällde vid låneexpeditionen. Enligt den låntagarstatistik som togs fram stod kvinnor för 65 procent av bibliotekets utlånade böcker. Enligt bokningslistan för Internet-datorn dominerades denna i hög grad av manliga användare. De observationer som genomfördes visar även på skillnader i var män och kvinnor befann sig i biblioteket, till exempel besöktes tidningsavdelningen av betydligt fler män. De resultat som framkom vid dessa undersökningar stämmer överens med den nationella statistiken för bibliotek som vi nämndes i det inledande kapitlet.

I rapporten skriven av Nyberg beskrivs även en metod för att arbeta med jämställdhet. 3R-metoden är ett verktyg för att inventera och analysera en kommunal verksamhet utifrån ett jämställdhetsperspektiv och har utvecklats i Programberedningens kommunprojekt JämKom. Metoden har utarbetats för att synliggöra de normer och värderingar som styr verksamheten och ta fram den kunskap som behövs för att göra verksamheten mer jämställd. Kartläggningen och analysen ska ligga till grund för förändring. 3R kan ses som ett sätt att besvara frågan ”Vem får vad och på vilka villkor?”. De tre R:n står för *Representation*, *Resurser* och *Realia*. Representation syftar inte bara på politisk sådan utan även på hur män och kvinnor är representerade i samtliga grupper; politiker, tjänstemän och personal, i verksamheten. Det handlar även om könsfördelningen bland olika grupper och individer som tar del av verksamhetens utbud. Resurser går ut på hur pengar fördelas mellan kvinnor och män och detta innebär även hur tid och utrymme fördelas. Realia syftar till det kvalitativa innehållet i politikområdet, med andra ord; de värderingar, kvalitetsmått och normer som styr en verksamhet. Vems behov är det som möts och vem eller vilka är det som utgör normen. Under denna sista punkt ska kartläggningen av R1 och R2 analyseras just för att

⁴⁶ Nyberg, Camilla 1998. *Kultur och fritid – För vem?*, s. 106ff.

⁴⁷ Ett projekt för att integrera jämställdhet i kommunernas reguljära verksamhet.

synliggöra dessa frågor.⁴⁸ Denna metod är av relevans för vår uppsats eftersom den kan ses som ett redskap för biblioteken att utvärdera sin verksamhet och en hjälp för att utveckla ett aktivt jämställdhetsarbete. Vi är av den uppfattningen att det är viktigt för biblioteken att göra användarundersökningar som visar hur jämställt biblioteket är och synliggöra de normer som styr verksamheten för att, i detta fall, kunna ge så god service som möjligt och tillgodose allas behov.

4.2 Bibliotek och jämställdhet

2006 anmälde sig bland annat Järfälla kommun till att delta i ett projekt för att jämställdhetsintegrera⁴⁹ några av sina verksamheter, arrangerat av Sthlm Jämt.⁵⁰ Projektet går under namnet *Jämställda kommuner* och kommunerna fick som uppdrag att välja ut två försöksverksamheter där personal fick lära sig metoder för jämställdhetsintegrering och använda dem för utveckling av verksamheten. Kunskapen använde de för att analysera sin service, handläggning och bemötande. Frågeställningen har gällt om kvinnors och mäns behov tillgodoses på lika villkor. En av de verksamheter som Järfälla kommun deltog med var Järfälla folkbibliotek.⁵¹ Arbetet skedde i projektform under 2006 och 2007 och var ett led i att nå kommunens övergripande mål om ökad tillgänglighet och förbättrad service för medborgarna. Resultaten av projektet har lett till utformandet av en handlingsplan för biblioteket. I handlingsplanen framgår det att det finns könsmonster på biblioteket och det ges konkreta förslag på åtgärder. Jämställdhetsanalyserna visade bland annat att även om biblioteksbesökarna var jämnt fördelade mellan kvinnor och män så gör de olika saker på biblioteket. I enlighet med flera tidigare studier så visar resultaten att kvinnor lånar böcker i större utsträckning än män, till sig själva och till eventuella barn, medan män i större utsträckning utnyttjar tidsskrifterna. Järfälla folkbibliotek planerar att åtgärda dessa skillnader bland annat genom att på olika sätt stimulera pojkars läsande, att sträva efter fler manliga bibliotekarier i personalstyrkan, bygga om tidskriftsrummet och ha fokusgrupper bland biblioteksanvändarna. Detta projekt är av stor relevans för vår undersökning eftersom de problematiserar könsmonster på folkbiblioteket och liksom vi fokuserar på den utåtriktade verksamheten. Vidare kommer det fram en konkret handlingsplan för att integrera jämställdhet på biblioteket, och personalen blir uppmärksamma på att det finns jämställdhetsrelaterade problem inom deras verksamhet. Detta motiverar även relevansen för vår undersökning. Viktigt att påpeka är att detta är ett ganska ovanligt projekt och inga generella slutsatser kan dras av ett enstaka sådant. Med det sagt finns det trots allt ändå flera studier som visar på just skillnaderna mellan könen och deras biblioteksanvändande.

Hanna Nilsson har i sin magisteruppsats ”*Jämlika förutsättningar för kvinnor och män*”: *En enkätstudie av jämställdhetsarbetet i den regionala biblioteksverksamheten från 2005* undersökt både jämställdhetsarbete riktat mot användare och det arbete som sker i personalgruppen på länsbiblioteken.⁵² För att åstadkomma en så bred bild som möjligt har författaren använt sig av både kvantitativa och kvalitativa metoder. Det

⁴⁸ Nyberg 1998, s. 17ff.

⁴⁹ Jämställdhetsintegrering innebär i detta fall att bibliotekets verksamhet riktad mot allmänheten ska vara jämställd. Bibliotekets utbud och bemötande av besökarna ska vara könsmedvetet så att varken män eller kvinnor missgynnas utan behandlas lika.

⁵⁰ Sthlm Jämt är en regional plattform för långsiktigt och strategiskt jämställdhetsarbete i Stockholms län.

⁵¹ Järfälla (2008-08-12). Bibliotek: Jämställdhet. *Järfälla*. [2008-10-12]

⁵² Nilsson, Hanna 2005. *Jämlika förutsättningar för kvinnor och män: en enkätstudie av jämställdhetsarbetet i den regionala biblioteksverksamheten*.

empiriska materialet har hon samlat in genom att skicka ut kvalitativa enkäter med kvantitativa inslag till samtliga länsbibliotek i Sverige. I analysen använder sig Nilsson av feministisk teori och mansforskning som hävdar att kön är sociala konstruktioner. Studiens resultat visar att länsbiblioteken sällan har någon speciell policy när det kommer till arbete och frågor rörande jämställdhet, varken i den utåtriktade verksamheten eller bland personalen på arbetsplatsen. De strategier som ändå kunde urskiljas i undersökningen fokuserar på metoder som separerar på könen med målet att utjämna skillnaderna mellan könen. De största anledningarna till varför man inte aktivt arbetar med jämställdhet som framkommer i Nilssons uppsats är bristen på kunskap i personalgruppen och bristen på efterfrågan av ett sådant arbete från folkbiblioteken. De flesta bibliotekarier som svarat på enkäten anser sig dock positiva till att bedriva ett sådant arbete. Nilssons uppsats har varit till stor hjälp i förarbetet för vår undersökning, och är den forskning som kommer närmast vår egen i termer av undersökningsobjekt och problemområde. Dock skiljer sig undersökningarna på några väsentliga punkter. Nilsson undersöker den regionala biblioteksverksamheten medan vi endast undersöker folkbibliotek, vi gör intervjuer och Nilsson en enkätstudie och medan hon undersöker både det utåtriktade jämställdhetsarbetet och det interna, fokuserar vi oss på jämställdhetsarbete riktat mot användare. Det faktum att Nilsson fokuserar på länsbibliotek gör att det kan bli lite problematiskt att undersöka jämställdhetsarbete riktat mot användare, eftersom länsbiblioteken i sig arbetar på uppdrag av länets folkbibliotek, och därmed inte bedriver jämställdhetsarbete riktat mot *egna* användare. Dock visar hennes studie på en del metoder som länsbiblioteken utvecklat på uppdrag åt olika folkbibliotek.

Magisteruppsatsen "*Att bevara och förändra*": *en diskurspsykologisk studie av jämställdhetssamtal vid Malmö stadsbibliotek* av Cecilia Kristiansson och Peter Stenberg visar att det existerar två dominerande diskurser som avgör hur jämställdhet diskuteras och praktiseras vid Malmö Stadsbibliotek.⁵³ Dessa är den könsrollsbevarande och den könsrollsförändrande diskursen. Den förra diskursen baseras på en biologisk syn på kön och visar sig främst när det gäller personalfrågor på biblioteket och nyrekrytering. Att ha en biologisk syn på kön bidrar här till att könsrollerna på biblioteket bevaras. Den könsrollsförändrande diskursen är mest synlig i den undersökta jämställdhetsgruppens praktiska arbete och mer förankrad i den utåtriktade verksamheten. Den identifierar mäns och kvinnors olika beteenden som sociala konstruktioner, och fokuserar på att göra biblioteket till en könsneutral arbetsplats där alla besökare känner sig välkomna och får sina behov tillgodosedda. Denna diskurs ifrågasätter och förändrar befintliga könsroller. Det är även den mest inflytelserika diskursen i denna studie. Resultatet i Kristianssons och Stenbergs undersökning kan möjligen påverkas positivt av det faktum att det undersökta biblioteket bedriver ett uttalat jämställdhetsarbete riktat mot användare och har en personalgrupp som arbetar med dessa frågor.

Kvinnor, män och IT på folkbiblioteket av Bosse Jonsson, utbildad bibliotekarie och doktorand inom pedagogik, är en del av antologin *Folkbildning och genus- det glömda perspektivet*. Antologin är utgiven av Mimer, som är ett nationellt program för folkbildningsforskning, och har som utgångspunkt en av Mimers årliga forskarkonferenser vid vilken man hade ett könsperspektiv i fokus i förhoppning om att

⁵³ Kristiansson, Cecilia & Stenberg, Peter 2006. *Att bevara och förändra*: En diskurspsykologisk studie av jämställdhetssamtal vid Malmö stadsbibliotek.

kunna belysa den könsproblematiserade forskningen.⁵⁴ Jonssons text problematiserar införandet av IT på de svenska folkbiblioteken. Detta görs genom presentation av annan forskning och den undersökning han själv har genomfört, där han intervjuat ett antal bibliotekarier och bibliotekschefer. Diskussionen som Jonsson för fokuserar främst på folkbiblioteket som en kvinnodominerad sfär. Den centrala frågan är huruvida införandet av IT kan komma att förvandla folkbiblioteket till en mansvärld samt försvåra dess funktion som en folkbildningsinstitution och förmedlare av kultur. Att man kan se folkbiblioteket som en kvinnodominerad sfär styrker Jonsson genom bland annat en rapport från Kulturrådet där det framkommer att kvinnor både lånar och läser mer litteratur än män. Även det faktum att personalgruppen oftast består av en kvinnlig majoritet är en bidragande faktor till detta. De undersökningar som presenteras visar även på skillnader i mäns och kvinnors användande av biblioteket, kvinnor läser mer skönlitteratur och män mer tidskrifter och dagstidningar. Resultaten av Jonssons egen undersökning visar att flera av de tillfrågade informanterna märkt en ökning av användare när man infört IT på biblioteket och att en stor del av dessa varit män och tonåringar. Jonsson framhåller även att man i vissa kommuner börjar skära ner på den biblioteksverksamhet som riktas mot kvinnor och barn till förmån för införande av IT. I sin rapport använder sig Jonsson av bland annat biblioteksforskaren Geir Vestheims teorier. Vestheim menar på att folkbiblioteken i Norge har övergått till att bli informationscentraler snarare än en kulturinstitution för bildning och detta problematiserar och diskuterar Jonsson i sin text. Avslutningsvis pekar Jonsson på att det är vi som besökare som avgör hur bibliotekets framtid ser ut, om det kommer att fortsätta vara en kvinnodominerad sfär eller om det kommer att förändras mot verksamhet som anses vara mer manlig.

4.3 Barnbiblioteksverksamhet och genus

Syftet med Daniel Gunnarson och Anna Hallbergs magisteruppsats *"Barnbiblioteksverksamhet ur ett genusperspektiv: En explorativ studie"* är att undersöka hur personer på en administrativ ledningsposition tänker kring genus och sexualitet i planeringen av den dagliga barnbiblioteksverksamheten.⁵⁵ Uppsatsen undersöker även hur barnbibliotekarier reflekterar kring dessa frågor i den läsfrämjande verksamheten. Deras teoretiska utgångspunkt är ett queerperspektiv och den explorativa studien bygger på åtta kvalitativa intervjuer. I enlighet med den explorativa ansatsen har studien genererat nya frågeställningar för fortsatt forskning. Dessa är bland annat om det existerar bibliotek som arbetar utifrån ett genusperspektiv? Man frågar sig även vilken betydelse kön, ålder, klass och andra sociala aspekter har för barnbibliotekariers syn på genusproblematiken. Vilka metoder kan barnbiblioteksverksamheten använda sig av i arbetet med genusfrågor? Även om Gunnarsons och Hallbergs studie inte levererar några färdiga svar så har de frågeställningar som framkommit i den ändå väckt tankar som är av relevans för vår egen uppsats. Hur stor inverkan har den individuella bibliotekariens åsikter om jämställdhet och genus för bibliotekens verksamhet? På vilket sätt kan det påverka arbetet?

Magisteruppsatsen *Barnbiblioteksarbete ur ett genusperspektiv* av Cecilia Kristiansson har som syfte att undersöka om och hur barnbibliotekarier arbetar utifrån ett

⁵⁴ Jonsson, Bosse 2001. Kvinnor, män och IT på folkbiblioteket. Ingår i Nordberg, Karin & Rydbeck Kerstin red. *Folkbildning och genus: Det glömda perspektivet*, s. 97- 117.

⁵⁵ Gunnarsson, Daniel & Hallberg, Anna 2006. *Barnbiblioteksverksamhet ur ett genusperspektiv: En explorativ studie*.

genusperspektiv när det kommer till att förvärva och förmedla skönlitteratur till barn. Kristiansson vill även studera hur Bibliotekstjänsts sambindningsrecensioner kan vara barnbibliotekarierna till hjälp i detta avseende.⁵⁶ Uppsatsen tar avstamp i teorier om hur människors könsidentitet skapas utifrån omgivningens påverkan och att böcker är en stor del av detta. Fyra kvalitativa intervjuer har gjorts i undersökningen samt läsning av ett stort antal barnboksrecensioner. För fördjupning av studien har Kristiansson även läst 20 stycken barnböcker och analyserat dem utifrån ett genusperspektiv. Resultatet av undersökningen visar att Bibliotekstjänsts sambindningsrecensioner sällan nämner något genusperspektiv, inte ens när Kristiansson själv fann ett i de böcker som studerades. Vidare visar resultaten att den enskilde bibliotekariens syn på genus påverkar arbetet med att ändra könsstereotypa läsvanor och att barnbibliotekarierna ser sina möjligheter att ändra dessa läsvanor som begränsade.

4.4 Läsning ur ett genusperspektiv

Ulrika Centerwall studerar i magisteruppsatsen *Duktiga tjejer läser. En studie av relationen mellan läsning och skapandet av feminina genuspositioner* från 2005 läsningens betydelse för unga tjejers skapande av feminina genusidentiteter.⁵⁷ Frågeställningarna fokuserar både på genus- och läsarteori och utgår främst från Yvonne Hirdmans teori om genussystemet och Fanny Ambjörnssons resonemang om skapandet av genuspositioner. Centerwall har genomfört kvalitativa så kallade reflexiva intervjuer med åtta unga tjejer. Informanterna har förutom att reflektera över sitt läsande även fått fundera över sina liv som unga tjejer. Slutsatserna som dras av resultaten är bland annat att läsningen får betydelse för deras identitetskapande och att de anser att ”duktiga” tjejer läser och därför bör de själva göra det. Detta hänger ihop med att informanterna upplever tydliga prestationskrav som tjejer. I relation till vår uppsats som undersöker hur jämställdhetsaspekter integreras i den användarorienterade verksamheten, visar Centerwalls studie att den litteratur som förmedlas på biblioteket kan påverka hur genuspositioner skapas. Det är därför av vikt att biblioteket har en medvetenhet om hur detta sker, när det till exempel kommer till inköp och urval av litteratur.

Lina Grahn och Erika Ribacke tar upp en liknande problematik som Centerwall, men fokuserar istället på tonårpojkar. Deras uppsats *Tonårpojkar och identitet: Om den skönlitterära läsningens betydelse* lägger an ett genusperspektiv på hur tonårpojkar skapar sin identitet genom läsning.⁵⁸ För att analysera sitt material har de bland annat använt sig av olika teorier om läsning samt Daniel Ekmans teorier om mannen, detta med anledning av uppsatsens underliggande genusperspektiv. Resultatet av studien visar att pojkar ofta urskiljer sitt kön genom att välja somliga genrer framför andra, till exempel så anses kärleksromaner vara en ”flickgenre” och är därför inte av intresse. Pojkarna i undersökningen hade lättare att identifiera sig med en manlig karaktär än med en kvinnlig. Även om författarna avser att lägga an ett genusperspektiv, finns det inte så mycket av detta i de slutsatser som dras av undersökningen. Dock kan man se en skillnad i de slutsatser som dras i Centerwalls studie och i denna, nämligen att anledningen till varför tjejerna respektive pojkarna läser skiljer sig åt. Tjejernas läsning

⁵⁶ Kristiansson, Cecilia 2003. *Barnbiblioteksarbete ur ett genusperspektiv*.

⁵⁷ Centerwall, Ulrika 2005. *Duktiga tjejer läser. En studie av relationen mellan läsning och skapandet av feminina genuspositioner*.

⁵⁸ Grahn, Lina & Ribacke, Erika 2006. *Tonårpojkar och identitet: Om den skönlitterära läsningens betydelse*.

hängde ihop med prestationskrav och bilden av den duktiga tjejen, medan pojkarna använde sig av läsningen som avkoppling och verklighetsflykt. Båda undersökningarna visar dock på hur unga människor använder sig av läsning för sitt identitetsskapande och skapandet av genuspositioner.

I *Genusstrukturer i den moderna bilderboken: En feministisk kvantitativ innehållsanalys av bilderböcker utgivna år 2000* undersöker Maria Sanfridsson hur genuskonstruktionerna ser ut i bilderböcker, i syfte att studera om bilderböckernas idéinnehåll, karaktärsbeskrivningar och bilder bekräftar, utmanar eller omförhandlar de traditionella rollerna.⁵⁹ Undersökningen visar att individer av manligt kön dominerar som huvudkaraktärer och Sanfridsson kopplar samman detta med att majoriteten av bilderboks författare är män och skriver oftare om personer av samma kön. De kvinnliga bilderboks författarna tenderar däremot att i större utsträckning skriva om både kvinnor och män. Karaktärsbeskrivningarna i 2000 års bilderböcker skiljer sig från tidigare bilderböcker i den bemärkelsen att tjejer tillåts vara arga och starka och att killar kan beskrivas som rädda och ängsliga i större utsträckning än förut. Dock är det fortfarande ovanligt att killar beskrivs som små, söta eller snälla. Dessa egenskaper kopplas istället samman med tjejer och kvinnor. Kvinnor beskrivs ofta med passiva termer och som skönhetsobjekt eller omhändertagande, medan män beskrivs med adjektiv som cool, modig och aktiv. Sanfridsson visar även på att huvudkaraktärernas intressen och aktiviteter är könsstereotypa. Slutligen påpekas att stora skillnader kan ses i jämförelse med vad tidigare undersökningar har visat. Författarna leker mer med könsrollerna och utmanar dem. Ett aktivt val av bilderböcker som problematiserar genus och utmanar stereotypa könsroller när det kommer till bibliotekens litteraturförsörjning kan ses som en strategi för att integrera en genusmedvetenhet och synliggöra strukturer.

4.5 Sammanfattning av tidigare forskning

Den tidigare forskning som presenterats i detta kapitel har bland annat handlat om hur män och kvinnor använder sig av biblioteket, hur genus reproduceras i olika medier, hur man kan arbeta med jämställdhet, olika syn på genus, konsekvenser av både ideologi och införandet av ”manliga” medier samt hur man med hjälp av läsning kan skapa genusidentiteter. I relation till denna forskning ligger vi närmast Hanna Nilssons uppsats, dock berör den andra forskningen vår på så sätt att flera element av den kan sägas finnas integrerad i bibliotekens arbete och det sätt på vilket ett genusperspektiv kan appliceras på verksamheten. Resultaten av de olika studierna visar att det genomgående verkar finnas spår av genussystemet både när det kommer till hur användarna brukar biblioteket och hur biblioteken bedriver sin verksamhet. Utifrån detta skönjer vi ett behov av att lägga an ett genusperspektiv på alla aspekter av biblioteksverksamheten. Vi anser att det behövs fler studier som visar hur folkbiblioteken integrerar jämställdhets- och genusperspektiv i den användarorienterade verksamheten.

⁵⁹ Sanfridsson, Maria 2006. *Genusstrukturer i den moderna bilderboken: En feministisk kvantitativ innehållsanalys av bilderböcker utgivna år 2000*.

5 Folkbibliotek och jämställdhet

I detta kapitel studerar vi de dokument och lagar som reglerar folkbibliotekens verksamhet i syfte att tjäna som bakgrund för det ansvar som biblioteken har, samt för att vid analysen sättas i relation till informanternas svar. Vi kommer främst att presentera de delar av dokumenten som direkt rör folkbibliotekens uppdrag i relation till jämställdhetsarbete riktat mot användarna och på så sätt motiverar ett sådant arbete. Först granskar vi Bibliotekslagen och därefter Unescos Folkbiblioteksmanifest, vilka reglerar folkbibliotekens verksamhet. Jämställdhetslagen gäller inte bara folkbiblioteken men är en viktig lag att studera i detta sammanhang. De styrdokument som gäller för de enskilda biblioteken är främst kommunernas budget. Eftersom vi valt att anonymisera våra informanter och de bibliotek som de representerar kommer vi inte att ge referenser till de budgetar som styr bibliotekens verksamhet. Information om var vi hämtat dessa och vilka bibliotek som vi undersökt finns endast tillgängligt hos oss. I presentationen av de olika budgetarna kommer vi endast att behandla de avsnitt som direkt berör jämställdhet eller bibliotekens verksamhet.

5.1 Folkbibliotekens uppgift

Bibliotekslagen stiftades 1996 och trädde i kraft 1997.⁶⁰ Lagen reglerar kommunernas biblioteksverksamhet och enligt denna är alla kommuner i Sverige skyldiga att ha folkbibliotek som tillhandahåller avgiftsfria lån. Det finns inga direkta påföljder för brott mot bibliotekslagen. De ideal och värderingar som uttrycks fungerar alltså mer som riktlinjer för biblioteken. Bibliotekslagens andra paragraf lyder:

2§ Till främjande av intresse för läsning och litteratur, information, upplysning och utbildning samt kulturell verksamhet i övrigt skall alla medborgare ha tillgång till ett folkbibliotek.

I paragraf 8 och 9 specificeras prioriteringen av vissa samhällsgrupper. Syftet som vi förstår det är här att förhindra att dessa gruppers behov försummas. De grupper som nämns är funktionshindrade, invandrare och andra minoriteter samt barn och ungdomar.

8 § Folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt funktionshindrade samt invandrare och andra minoriteter bl.a. genom att erbjuda litteratur på andra språk än svenska och i former särskilt anpassade till dessa gruppers behov.

Att till exempel erbjuda litteratur i former särskilt anpassade till dessa gruppers behov är en sådan åtgärd som rekommenderas. Bibliotekslagen nämner vare sig att ett genusperspektiv bör genomsyra biblioteksverksamheten eller att särskild hänsyn bör tas till något kön. Dock visar statistik, vilket vi har visat i uppsatsens inledande kapitel, att män som grupp är underrepresenterade som biblioteksanvändare och att det finns märkbara skillnader i hur män och kvinnor använder bibliotekets resurser. Som nämns i paragraf 2 skall *alla* medborgare ha tillgång till ett folkbibliotek. Även om den fysiska tillgången till biblioteket kan anses som likvärdig för både kvinnor och män så kan det finnas strukturer i samhället vilka ger konsekvenser när det gäller access och tillgodosedda behov. Vi tycker att det finns behov av ett förtydligande angående just

⁶⁰ Bibliotekslag: SFS 1996:1596

kön och genus. Den andra paragrafens övergripande fokus kan innebära att vissa grupper glöms bort, därav specificeras vilka grupper som bör ägnas särskild uppmärksamhet i paragraf 8 och 9. Det är intressant att bibliotekslagen inte nämner vare sig kön eller fäster någon vikt vid att män ofta är en underrepresenterad grupp och som därför kan behöva ägnas särskild uppmärksamhet. Det är troligt att detta hänger ihop med den omvända könsproblematiken vid biblioteken och att det därför inte ses som ett problem.

I Unescos Folkbiblioteksmanifest från 1994 uttrycks det dock lite tydligare. Unesco uttrycker i folkbiblioteksmanifestet en tilltro till folkbiblioteket som en grundförutsättning för livslångt lärande och kulturell utveckling. Manifestet har bland annat främjat en samsyn på folkbiblioteksväsendet, och har spelat en viktig roll i uppbyggandet av folkbiblioteken både nationellt och internationellt. Manifestet understryker att folkbiblioteket är till för *alla* och nämner även kön som en viktig faktor att ta hänsyn till.

Folkbiblioteket skall som lokalt kunskapscentrum göra alla slag av kunskap och information lätt tillgänglig för sina användare.

Folkbiblioteket är till för alla, oberoende av ålder, ras, *kön*, religion, nationalitet, språk eller samhällsklass. Särskilda tjänster skall kunna erbjudas dem som av någon anledning inte kan utnyttja det gängse utbudet, exempelvis språkliga minoriteter, personer med olika handikapp, patienter på sjukhus eller interner inom kriminalvården. [vår kurs.]

Både Bibliotekslagen och Folkbiblioteksmanifestet accentuerar vilka möjligheter biblioteket har som en utvecklande drivkraft i samhället. Dock skiljer sig de två dokumenten något åt, Bibliotekslagen verkar i Sveriges förhållanden och är ett mer reglerande dokument. Folkbiblioteksmanifestet kan i egenskap av internationella riktlinjer vara mer visionärt till sin karaktär.

5.1.1 Biblioteksplaner

I januari 2005 kompletterades bibliotekslagen med en paragraf om att alla kommuner ska utveckla en plan för biblioteksverksamheten. Alla bibliotek och bibliotekshuvudmän inom det allmänna biblioteksväsendet ska samverka och anta biblioteksplaner. En biblioteksplan är ett redskap för att ta tillvara de biblioteksresurser som finns och för att åstadkomma en samverkande organisation, samt skapa beredskap för framtiden och stimulera utveckling. Det är också ett sätt för kommunerna att få ett helhetsperspektiv på biblioteksbehovet samt se bibliotekets roll i det demokratiska samhället. Planerna ska utformas efter varje kommuns speciella tillgångar och behov och bör innehålla en analys av kommuninvånarnas biblioteksbehov, en ansvarsfördelning och samverkansplan mellan alla typer av bibliotek och en strategi för framtiden. Bibliotekslagen som anger ramarna för bibliotekens verksamhet är relativt vida och det är på den lokala politiska nivån som det bestäms vilken omfattning och inriktning biblioteksverksamheten inom kommunen ska ha. I argumentationen för lagen hävdades att kommunledningarna var dåligt insatta och ointresserade av biblioteksverksamheten och därför är ett tillägg till bibliotekslagen av hög relevans. En biblioteksplan är ett politiskt dokument och kan bli ett effektivt instrument för politiker i kommunerna att återta kontrollen över biblioteken och utforma en genomarbetad lokal bibliotekspolitik. Det står även i lagen att den färdiga biblioteksplanen med frekventa

mellanrum ska ses över, omarbetas och förnyas.⁶¹ De kommuner där biblioteken som vi undersökt ligger har 2008 ännu inte antagit någon biblioteksplan. Kommunerna uppger dock att arbete med biblioteksplaner pågår.

5.2 JämO och jämställdhetslagen

JämO är en statlig myndighet och har som uppgift att övervaka att kvinnor och män har lika rättigheter oavsett kön, och ser över dessa rättigheter i bland annat arbetslivet, skolväsendet och till exempel när man tagit del av tjänster. Enligt lagstiftningen i dessa lagar⁶² är arbetsgivare, högskolor och skolor skyldiga att aktivt främja jämställda villkor och förebygga könsdiskriminering. Förutom detta har JämO även tillsyn över de delar som rör kön i lagen mot diskriminering samt övervakar förbudet mot missgynnande i föräldraledighetslagen. JämO granskar det aktiva jämställdhetsarbetet och utreder anmälningar om bristande jämställdhetsarbete, könsdiskriminering och sexuella trakasserier.

Jämställdhetslagen har som mål att främja kvinnors och mäns lika rätt i arbetslivet. Namnet på lagen antyder att den ska reglera alla aspekter av jämställdhet i samhället. Det faktum att den endast relaterar till arbetslivsfrågor ser vi som en indikation på att synen på jämställdhet handlar om att uppnå en jämn könsfördelning på arbetsplatsen. Här verkar det bli en fråga om kvantitativ jämställdhet snarare än kvalitativ. Paragraf ett lyder: ”Denna lag har till ändamål att främja kvinnors och mäns lika rätt i fråga om arbete, anställnings- och andra arbetsvillkor samt utvecklingsmöjligheter i arbetet (*jämställdhet i arbetslivet*). Lagen siktar till att förbättra främst kvinnornas villkor i arbetslivet”.⁶³

5.3 Kommunernas budget

En kommuns budget är en plan över hur mycket pengar kommunen kommer att få in under året och vad dessa pengar ska användas till. I budgeten kan det även ingå specifika mål som man ska arbeta mot inom kommunen och dess olika verksamheter. Faktorer som nämns i de olika berörda kommunernas budgetar som vi har undersökt är till exempel jämställdhet, respekt, delaktighet och mångfald. Här följer ett exempel på ett sådant mål: ”[...]borna ska kunna lita på att vi ger alla vad de har rätt till. Kön, etnisk bakgrund, sexuell läggning eller andra ovidkommande faktorer får aldrig påverka vilket stöd man får.” I ett flertal av kommunernas budgetar nämns även genusfrågor som ett område som bör problematiseras och ägnas uppmärksamhet. Man talar om fördomar, traditionella könsroller och ojämn maktfördelning som något som skapar orättvisor i samhället. Ett framgångsrikt jämställdhetsarbete kräver kunskap och denna kunskap måste omsättas i praktisk handling för att åstadkomma reella förändringar. I en av kommunernas budget nämns att det behövs ett kunskapslyft inom förvaltningen om genus och jämtegrering⁶⁴ och att jämställdhetsarbetet ska integreras i varje beslutsfråga. Beslutsunderlag ska därför redovisa olika förhållanden mellan män och kvinnor och lämna förslag för att stärka jämställdheten. Denna budget tar även upp ledarens roll

⁶¹ Almerud, Peter 2005. *Biblioteksplaner: Från bibliotekslag till biblioteksplan*, s. 9ff.

⁶² Jämställdhetslagen som berör arbetslivet, lagen om likabehandling av studenter på högskolor och universitet och lagen om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling i skolväsendet.

⁶³ Jämställdhetslag SFS 1991:443

⁶⁴ Jämtegrering innebär att arbeta utifrån ett jämställdhetsperspektiv i de sakpolitiska frågorna i kommunen.

inom olika organisationer och att det är viktigt att de visar ett tydligt ledarskap i arbetet för att nå förändring.

I en annan budget står det att personalen inom kommunen ska utöka sin kunskap och förståelse när det kommer till genus, mångfald och HBT⁶⁵-frågor. I syfte att utveckla en bra verksamhet för invånarna behövs ett idogt ifrågasättande och nytänkande samt tydliga mål. Detta kvalitetsarbete sägs rymma stora möjligheter till fördjupad demokrati. Det nämns även, i en av de andra budgetarna, att jämställdhets- och genusarbete till stor del handlar om att synliggöra ojämlika mönster och att både mäns och kvinnors behov och erfarenheter ska ligga till grund för att skapa nya normer och handlingsmönster.

När det gäller kulturen nämns i en av budgetarna att den underlättar för alla att förstå sig själva och att kultur spelar en stor roll för människors möjlighet att utvecklas till självständiga och kreativa individer. Den spelar en betydelsefull roll som motvikt till kommersiella intressen som ofta romantiserar stereotypa könsroller.

De budgetar som berör de undersökta biblioteken har uttalade mål angående jämställdhet och anser det viktigt att försöka lägga en ett genusperspektiv på respektive kommuns verksamhet. I förlängningen innebär detta att folkbiblioteken som vi har undersökt berörs av dessa mål och om biblioteken uppfyller dem återstår att se.

⁶⁵ HBT är en förkortning och ett samlingsnamn och står för Homosexuella, Bisexuella och Transpersoner.

6 Resultat och analys

I detta kapitel presenteras först vad våra informanter och de bibliotek som de representerar kommer att benämnas som i resten av denna uppsats. Namn och annat som kan avslöja identiteten på dem har anonymiserats. Vi har valt att sammanföra resultat och analys under samma kapitel för att underlätta för läsaren och undvika upprepningar. De resultat som framkommit under intervjuerna kommer att presenteras under olika teman, vilka är baserade på frågorna i vår intervjumall. Vi har försökt att sammanfatta det mest relevanta under varje tema, och kommer därmed inte att presentera varje intervjupersons svar för sig.

Sonja, 58 år, innehar sedan fem år en chefsbefattning på ett stadsbibliotek i en medelstor västsvensk stad. Hon har en bibliotekarieexamen och har innan sin nuvarande tjänst varit verksam inom Bibliotekstjänst och barn- och ungdomsverksamhet.

Ulrika, 37 år, arbetar som bibliotekarie på vuxenavdelningen på ett stadsdelsbibliotek i en storstad. Hon har sedan hon tog sin magisterexamen 2002 arbetat som vikarie på ett tiotal bibliotek.

Frank, 58 år, är sedan 2007 förste bibliotekarie vid ett relativt nyöppnat stadsdelsbibliotek/kulturhus. Han har en magisterexamen och har sedan 1977 bland annat varit filialchef, ungdomsbibliotekarie och bibliotekschef vid ett antal bibliotek.

Anne, 60 år, är sedan 2001 enhets- och bibliotekschef vid ett medelstort bibliotek som ingår i en kulturenhet. Hon började arbeta som bibliotekarie i början av 80-talet och har en fil.kand. i ämnet. Anne har under sin tid som bibliotekarie varit verksam vid ett flertal olika bibliotek. Under Annes intervju medverkar även programbibliotekarien **Maud** de sista tio minuterna.

Eva, 57 år, arbetar som chefsbibliotekarie vid ett stadsbibliotek i en storstad och har haft denna position i fyra år. Hon har en magisterexamen i ämnet och har sedan 1984 haft olika chefsbefattningar och arbetat på ett stort antal bibliotek.

Marianne, 59 år, är samordnare för ett bibliotek i en förort till en av Sveriges största städer. Efter att hon färdigställt sin bibliotekarieutbildning 1984 har hon främst arbetat på det bibliotek där hon idag är verksam.

Vi har under intervjuerna följt upp svar från den intervjuade och även uteslutit vissa frågor som informanten själv tagit upp under intervjun. Vi har i så stor mån som möjligt försökt att inte diskutera för mycket med den intervjuade under intervjun, i syfte att inte rikta intervjun eller projicera våra egna åsikter. Vi har försökt att ge alla informanter samma möjlighet att uttrycka egna värderingar och åsikter. Dock har det efter intervjuerna förekommit samtal där många av informanterna till exempel velat få förslag på hur man kan arbeta med jämställdhet.

6.1 Jämställdhetsarbete

Inledningsvis ställde vi frågan ”Bedriver ni jämställdhetsarbete riktat mot användare på ert bibliotek?” och som nämntes i metodkapitlet har vi valt att utforma vår intervjumall efter möjligheten att informanterna kan svara ja eller nej på den frågan. I detta fall

visade det sig att samtliga informanter svarade någorlunda enhälligt nekande. Det blev tydligt att inga aktiva åtgärder utfördes av biblioteken utan informanterna menar på att det finns med i deras tankar på ett uttalat plan.

Eva: Inte, inte... jag ska inte säga inte medvetet för det låter ju så konstigt, men inte särskilt uttalat, om man säger så. Däremot så menar ju jag att det finns implicit i väldigt mycket arbete på biblioteket, t ex. i urval av medier, finns det ju med. Jag menar bibliotekarierna här som, som är dom som väljer medier, dom är ju väldigt medvetna om att alla olika aspekter bör vägas in i inköpen t ex. Bara som ett exempel. Men vi har det ju inte uttalat i något policydokument eller så.

Citatet ovan är representativt för alla våra informanter. Även om inget av biblioteken arbetar med jämställdhetsarbete aktivt eller anser sig ha ett uttalat mål så fortsätter alla utom en med att berätta hur de implicit är medvetna om det i diverse aspekter av sin verksamhet. Biblioteken bedriver alltså inget uttalat jämställdhetsarbete men vi kan ändå urskilja vissa områden där de ändå arbetar med det på olika sätt. Det gäller främst i planeringen av programverksamheten och medieurval och inköp. Metoderna presenteras nedan.

6.1.1 Programverksamhet

Anne uttrycker sig såhär angående programverksamheten: ”[v]i tänker lite på det när vi lägger programmen, eftersom vi har åtta av tio som besöker oss på programmen är kvinnor. Och försöker hitta program som vänder sig till, ja där männen känner sig välkomna också.” Här ser vi ett tydligt exempel på vilket sätt biblioteken försöker inkorporera ett jämställdhetsperspektiv gentemot sina användare i planeringen av sin verksamhet. Eftersom män som grupp är underrepresenterade på biblioteket hamnar fokus för att integrera jämställdhetsaspekter i verksamheten på att locka manliga besökare. På Ulrikas bibliotek har de satsat mycket på samhällsinformation och hon tar upp som ett exempel internationella kvinnodagen där biblioteket bjöd in representanter från FI⁶⁶ och Män för jämställdhet⁶⁷ som en programpunkt. Detta var ett sätt för det biblioteket att inkorporera jämställdhetsaspekter i sin programverksamhet. Programpunkten drog främst kvinnliga besökare och Ulrika påpekar att det sällan kommer någon som inte redan är intresserad och insatt i ämnet. Därför kan detta försök att integrera jämställdhetsaspekter i bibliotekets utåtriktade verksamhet ses som en insats för de redan invigda.

En annan informant upptäckte att vad de trodde var en programpunkt som främst skulle dra kvinnliga användare, bakning, även drog väldigt många män:

Anne: Ja vi hade faktiskt ett program om bakning, vilket vi trodde var väldigt kvinnligt, men plötsligt så dyker det upp flera män på kvällen, så vi hade flera medelålders män, flera i 50-års åldern, som bakade! Det var dom som ställde frågor till han bakledaren. Det var roligt. Det var väldigt roligt, ja vi trodde på han Bosse Bildoktorn eller nåt sånt när vi börja spåna. Så man, men vi har det i tankarna. Så vet vi också att musikprogram, då kommer ofta männen också. Jazzcafé brukar vi ha. Så vi har det med oss i vårt tänk när vi lägger programmen.

⁶⁶ *Feministiskt initiativ* är ett feministiskt parti.

⁶⁷ Anti-våldsorganisationen *Män för Jämställdhet* är en ideell och partipolitiskt obunden riksorganisation som verkar för kvinnofrid och mot mäns våld och övergrepp.

Här har bibliotekspersonalen försökt spåna efter programpunkter som kan dra olika användargrupper. Man visar även på en medvetenhet om skillnader i mäns och kvinnors biblioteksanvändande, även om den i just detta fall inte överrensstämde med deras egna förväntningar. Mer om detta i kapitel 6.2.1, *Skillnader i mäns och kvinnors biblioteksanvändande*. Biblioteket som Anne representerar verkar arbeta utifrån ett essentialistiskt synsätt när de i programverksamheten försöker nå specifika manliga eller kvinnliga användare. Det faktum att de förväntar sig att locka främst kvinnliga besökare med programpunkten bakning och manliga till Bosse Bildoktorn synliggör att genussystemet påverkar deras verksamhet. Enligt Hirdman existerar det en uppdelning mellan manligt och kvinnligt, både i form av aktiviteter och i form av egenskaper.⁶⁸ Genussystemet reproduceras här genom att bibliotekarierna planerar sin programverksamhet utifrån föreställningar om vad som är manligt och kvinnligt. Det är intressant att programpunkten om bakning inte gav det resultat som bibliotekarierna förväntat sig. När vi frågade vad de trodde att detta något förvånande resultat kunde bero på, diskuterades möjligheten att det kan handla om professionalitet. Den som höll i programverksamheten var en manlig bagare. Annes kollega Maud spekulerade i om det kan vara så att när bakning eller matlagning blir till en yrkesprofession, och därmed får en förhöjd status, blir det en manlig syssla, jämfört med hemmets bakning som anses vara en kvinnoyssla. Här finns det en problematik som kan vara svår att undkomma. Deras erfarenheter visar ändå att män oftare tar del av viss programverksamhet som kan anses vara manligt betingat, och i arbetet att locka manliga besökare faller det sig förmodligen naturligt för bibliotekarierna att satsa på traditionella aktiviteter för män. Därför kan det nog vara lätt att utgå från stereotypa föreställningar om vad som lockar män eller kvinnor till biblioteket.

Kristiansson och Stenberg identifierar den könsrollsbevarande diskursen i sin magisteruppsats. Denna diskurs utgår från en biologisk syn på kön och de menar att den bidrar till att könsrollerna på biblioteket bevaras. Att Annes bibliotek planerar sin verksamhet utifrån föreställningen att män och kvinnor har olika intressen och behov kan ses som just könsrollsbevarande.⁶⁹ Bibliotekarierna Anne och Maud ger uttryck för att stödja sig på en särartsideologi. När man bygger en jämställdhetsstrategi på särart och integration, det vill säga att män och kvinnor arbetar tillsammans men indirekt är överrens om att genusordningen inte ska ändras, så riskeras stereotypa könsmonster att både reproduceras och förstärkas.⁷⁰

6.1.2 Medieinköp och urval

Det största området där biblioteken kan sägas göra en medveten ansträngning när det gäller jämställdhet handlar om medieinköp och urval.

Frank: Så vill jag påstå att vi gör försök att rikta oss mot de underrepresenterade grupperna, om vi då tänker oss som vi sa att det är kvinnor mest som använder biblioteket så har vi, tidigare i alla fall, försökt köpa facklitteratur som skulle kunna intressera män [...] speciellt som jag uppfattar att läsbeteendet har förändrats de senaste tio åren, man går från skönlitteratur till facklitteratur. Framförallt män alltså man läser mycket mindre skönlitteratur, då har vi alltså satsat på viss facklitteratur, det behöver inte alls handla om att köpa golfböcker eller krigsböcker utan den typ av facklitteratur som ändå vänder sig till en delvis manlig publik, eh så va.

⁶⁸ Hirdman 1988, s. 405.

⁶⁹ Kristiansson, Stenberg 2006.

⁷⁰ Ulmanen 1995, s.24f.

Frank visar här på att de vid detta bibliotek försöker gå utanför de förväntade ramarna, när han säger att facklitteratur som kan tilltala en manlig publik inte bara behöver vara krigs- eller golfböcker. Trots att Frank här visar på en medvetenhet om att män kan uppskatta annan facklitteratur än den som kan ses som stereotyp manlig, så utgår han ändå från en föreställning om att golf och krig är något som män är intresserade av vanligtvis. Detta gör att man även på Franks bibliotek kan se stereotypa förväntningar på vad som är manligt och kvinnligt och att det i sin tur färgar det sätt på vilket de integrerar jämställdhetsaspekter i sin användarorienterade verksamhet. Frågan är om det på de undersökta biblioteken verkligen handlar om ett medvetet jämställdhetsarbete eller om det i verkligheten handlar om en vilja att tilltala alla. Anne säger att de i sitt urval tänker på att de ska vända sig till *alla*. Hon påpekar att Historia är en genre som nästan uteslutande läses av män och därför köper de in mycket till den avdelningen. Vissa avdelningar används mer av män och andra av kvinnor, till exempel läser kvinnor mer böcker om psykologi. Här är det alltså efterfrågan som styr mer än en medveten tanke på ett jämställdhetsperspektiv. Man väljer att utöka de avdelningar som kan locka en manlig publik, men försöker inte på något sätt arbeta för att bryta könsmodellerna. Ulrika visar dock på att eftersom männen är en underrepresenterad grupp på biblioteket så finns det en medvetenhet om att deras behov kanske inte blir tillgodosedda och detta beror inte bara på att biblioteket är en kvinnodominerad sfär utan även på att bibliotekspersonalen vid detta bibliotek enbart består av kvinnor.

Ulrika: I bokinköpen blir det ofta så- jaja de stackars männen måste ju också ha något, även om vi tycker att det är ganska dåliga krigsskildringar. Eller ja inte jättedåliga kanske de inte är. Men det här andra världskriget det vet att det är många av de här äldre männen intresserade av och man får ju tänka på dem också. Lite så att det blir tvärtom liksom, det här med männen får vi inte glömma bort.

Detta citat kan sättas i relation med vad som står i Kulturpropositionen från 1996, om att det kan hävdas att kvinnors kulturarv är underrepresenterat i dagens samhälle och att det är männens kulturarv som framförallt utgör normen. Detta har betydelse för hur bland annat könsroller kan uppfattas.⁷¹ Som citatet ovan visar blir det dock ofta omvänt inom biblioteksvärlden, eftersom det är en kvinnodominerad sfär och männen är underrepresenterade. Dock kan det fortfarande vara så att den manliga normen existerar inom biblioteket eftersom biblioteket är en del av samhället. Till exempel är de flesta författare män och därför dominerar de i bibliotekets litteraturutbud. Kvinnor läser ofta litteratur skrivna av båda könen medan män nästan uteslutande läser litteratur skriven av det egna könet och även om de flesta bibliotekarier är kvinnor innehas de högre posterna ofta av män.⁷²

När vi pratar lite om skillnader mellan könen när det kommer till biblioteksanvändande så visar Ulrika på ett annat exempel där de har försökt tänka ur ett jämställdhetsperspektiv:

Ulrika: På tidskriftsfronten tror jag att det är stor skillnad liksom. Vi har ju de här Femina och Amelia och så köpte vi in den här King. En lite schysstare herrtidning men den är ju schablonartad naturligtvis män ska gilla bilar och snygga klockor och så, men det är i alla fall inga brudar på framsidan utan en snygg man och så. Då tänkte vi nu ska de få gubbarna och så, att inte bara den pressen ska kännas på kvinnor då. Inte bara de här damtidningarna utan det kan män också få känna på om det finns en hyfsad schysst sån tidning så kan man

⁷¹ Regeringens proposition, 1996/97:3, s. 128.

⁷² DIK (2008-02-01) Bibliotekarieyrket. DIK. [2008-10-02]

ju ha den här, i jämställdhetens namn då. Även om det kanske inte är bra värderingar i botten.

Här ger Ulrika uttryck för att jämställdhetsarbete kan involvera att män får känna på krav som traditionellt ställs på kvinnor; att konsumera sig till ett snyggare och bättre jag. Tidskriften King visar upp schablonbilder av vad en man ska tycka om, till exempel bilar och snygga klockor och den visar upp ett manligt ideal som män genom konsumtion kan uppnå. Connells beskrivning av den hegemoniska manligheten som ett normaliserat manligt ideal⁷³ kan man kanske se i denna tidskrift. I bibliotekets inköp av denna tidning gör man ett medvetet försök att erbjuda män en version av en produkt som oftast har kvinnor som målgrupp. Dock kan insatsen bli en aning missriktad då man snarare befäster traditionella könsroller i och med tidningens schablonartade innehåll. Ulrikas vision om att männen ska få lite ideal att leva upp till, i jämställdhetens namn, blir lite motsägelsefullt. Frågan är om män ska få känna av pressen bara för att kvinnor får det, eller om man ska ta bort pressen och schablonbilderna för alla för att uppnå ett mer jämställt samhälle. Dock visar Ulrika på en medvetenhet om stereotypa genusmönster i sitt resonemang.

Biblioteken kan sägas fokusera på samlingarna när det kommer till att lägga an ett jämställdhetsperspektiv på verksamheten. Men de utgår hela tiden från stereotypa bilder av vad som är manligt och kvinnligt i sitt urval, utan att arbeta med till exempel innehållet ur ett genusperspektiv. Som vi visade i litteraturgenomgången finns det flera studier som pekar på hur till exempel barn- och bilderböcker kan skapa genuspositioner. Det är viktigt att vara medveten om sådana aspekter vid inköp och urval, och att inte bara försöka främja jämställdhet mellan män och kvinnor genom att utgå från traditionella könsroller. Ett ifrågasättande av dem är av nödvändighet.

6.2 Jämställdhetsrelaterade problem

Eftersom de undersökta biblioteken inte arbetar med jämställdhet när det gäller användarna mer än rent implicit, är det intressant att se om det existerar några jämställdhetsrelaterade problem på biblioteken. Om biblioteken inte urskiljer några problem så ser de förmodligen inte heller något behov av att arbeta aktivt med frågan. Frågan om informanterna upptäckt några särskilda behov eller problem på respektive bibliotek var ett försök att komma åt denna aspekt. Det som nämns av informanterna är att männen är svåra att nå, men de flesta har inte upptäckt några problem eller särskilda behov. I det sammanhanget är nästa punkt väldigt intressant, nämligen om biblioteken har upptäckt några skillnader i mäns och kvinnors biblioteksanvändande.

6.2.1 Skillnader i mäns och kvinnors biblioteksanvändande/beteende

Under intervjuerna framkom det att majoriteten av våra informanter noterat skillnader mellan mäns och kvinnors biblioteksanvändande. Man är medveten om att läsvanorna ser annorlunda ut och att biblioteket används olika mycket och på olika sätt. De studier som presenterades i kapitel 4 i uppsatsen, som visar på skillnader mellan vad män och kvinnor väljer att göra på biblioteket visar på liknande tendenser som de som våra informanter har upptäckt.

⁷³ Connell 2008.

Anne: [...] Dels läser män då morgontidningarna, och ja det gör i och för sig kvinnorna också men det är fler män. Och sen är det att de lånar mer på vissa avdelningar. Dom lånar väldigt sällan storstilböcker, utan om dom behöver läsa på ett annat sätt så lyssnar dom istället och dom går till Daisys istället. Jag vet inte om dom tycker det är töntigt eller. Ja och sen är det ju då vissa avdelningar på biblioteket som attraherar männen mer, frimärkssamlingarna och mynt, historia och [...].

Våra informanter visar genomgående en medvetenhet om skillnader i hur män och kvinnor använder sig av biblioteket, men att det finns skillnader och vad det kan bero på verkar ingen av dem reflektera djupare över. Dock ser man det som ett problem att det är så få män som läser och använder sig av biblioteket i jämförelse med kvinnor. Här handlar det alltså om en kvantitativ aspekt av jämställdhet, eller snarare att biblioteket skall vara till för alla, och män är en grupp som är svår att nå. Men varför det ser ut så är inget som man frågar sig. Detta tyder på att dikotomin är stark i sammanhanget och att skillnaderna ses som av naturen givna. Genom att ha en sådan syn på kön blir det i ett jämställdhetsarbete inte intressant att försöka jämna ut skillnaderna eftersom det inte ses som ett problem. Som Hirdman beskriver legitimeras den manliga hierarkin av isärhållandet av könen. En anledning till att det kvinnodominerade biblioteket inte ifrågasätter en sådan ordning kan vara en konsekvens av vad Hirdman benämner som genuskontrakt, det vill säga en ofrivillig överenskommelse mellan könen angående föreställningar och tillskrivna egenskaper om vad som är manligt respektive kvinnligt. Som Anne beskriver i citatet ovan har hon märkt att de manliga besökare som är i behov av storstilböcker skäms för att låna det och att de hellre väljer ljudböcker. Om vi ser på detta fenomen utifrån ett manligt ideal så uppfyller denna "svaghet" inte bilden av den hegemoniska manligheten. Enligt Connell, som beskrivs i teorikapitlet, är det som anses kvinnligt, i detta fall att läsa skönlitteratur, mindre värt och om män sysselsätter sig med kvinnliga aktiviteter hamnar de längre ned i den manliga hierarkin. Att dessutom behöva läsa böcker med stor stil placerar en förmodligen ännu längre ner.

Ulrika ger några exempel på skillnader som hon har upptäckt mellan könen och vad de gör på biblioteket.

Ulrika: Ja jo det är ju alltid ett gäng farbröder som bor här på [...] och de brukar, de hänger lite utanför så gubbarna och pratar och sen kommer de in och bläddra igenom GP och Aftonbladet och snackar lite och sen går de ut så. Den sorten finns ju då, de som bara läser tidskrifter. De som bara använder Internet och som aldrig gör något annat så, de tycker man ju är lite tråkiga gubbar och så. Man har ju hellre de här damerna som gillar litteratur och så de tycker man ju är roligare såklart som låntagare. [...] Samtidigt får man ju se till allas behov, det är ju det liksom. Att man liksom inte glömmer bort det där som man själv inte tycker är de roligaste besökarna.

Liksom Ulrika nämner de flesta av informanterna att det är övervägande män som läser dagstidningar på biblioteket, och att kvinnor läser mer skönlitteratur. Enligt våra informanter lånar män även mer media såsom CD-skivor och DVD-filmer än vad kvinnor gör. Bosse Jonsson för ett resonemang om huruvida införandet av IT på de svenska folkbiblioteken riskerar att förvandla biblioteket till en mansvärld.⁷⁴ Ulrika är av åsikten att de äldre män som enbart kommer till biblioteket för att använda sig av Internet är lite tråkiga som besökare och att hon hellre ser damer som uppskattar litteratur som besökare. Om biblioteket utgår från denna åsikt i planeringen av verksamheten och när det gäller resurser och inköp, så skulle Jonssons scenario

⁷⁴ Jonsson 2001

förmodligen inte infrias. Därmed inte sagt att en bibliotekaries personliga åsikt påverkar införandet av IT på biblioteket lika mycket som efterfrågan. En viktig anledning till att uttröna vilka vanor användarna har är enligt Jonsson att undvika en sned fördelning av resurser. Jonsson tar upp exemplet att män gynnas mer än kvinnor på biblioteket när det gäller datoranvändning.⁷⁵ Om man inte gör undersökningar som visar på strukturella skillnader kan det vara svårt att uppmärksamma dem. Som nämns i citatet av Anne i kapitel 6.1.2, finns det vissa avdelningar där män dominerar som låntagare, till exempel Historia, detta är något som de flesta av informanterna är medvetna om. Dock har inget av de undersökta biblioteken utfört någon undersökning gällande detta, skillnaderna har de märkt genom erfarenhet av utlån. Det finns även utlåningsstatistik som visar på dessa skillnader.

6.2.2 Biblioteket som en kvinnodominerad sfär

Folkbiblioteken i Sverige är kvinnodominerade både när det gäller personalstyrka och användare. I ett genussystem där mannen är norm, och där manligt och kvinnligt bör hållas separerade och inte blandas är denna uppdelning inte förvånande. Förutom att dikotomin legitimerar den manliga hierarkin så kan det inom biblioteksvärlden få olika konsekvenser, vilket är något som identifierats av ett flertal av våra informanter. Att som man arbeta eller sysselsätta sig med typiskt kvinnliga aktiviteter kan resultera i att han marginaliseras och ses som mindre man, enligt formeln A – a som Hirdman beskriver.

Eva: Ja, öh, alltså miljön i sig på ett bibliotek beskrivs ju ofta som kvinnlig, i den bemärkelsen att de flesta som arbetar på biblioteket, åtminstone vad det gäller den publika personalen, bibliotekarier, biblioteksaspekter/assistenter är kvinnor [...] Och då, då blir det ju så naturligtvis att vi bär på våra kvinnliga ögon, så att säga. Så det, och det i vart mån det färgar verksamheten det är ju svårt för oss att bedöma. Men det kan ju färga både hur vi utformar miljön och bemötandet kanske också.

Något som är relativt genomgående i alla intervjuer är att informanterna upplever att den kvinnliga dominansen, när det gäller personalstyrkan, kan vara ett hinder i arbetet för att tillgodose de manliga användarnas behov och att männen därmed skulle kunna ses som en diskriminerad användargrupp på biblioteket. Frank är, av naturliga skäl, inte lika benägen att ta upp denna problematik. När det gäller att ta till vara på männens behov uttrycker sig programbibliotekarien Maud, som medverkar i slutet av Annes intervju, såhär:

Maud: Ja vi har programråd, vi bjuder in till synpunkter och idéer på våra program. Och då var det någon som tyckte att vi skulle försöka locka mera män. Men det blir jätteståigt när kvinnor sitter och ska tänka ut vad som ska locka män. Det blir en massa öl och TV-kväll och sånt där. Det blir bara tjafsigt. (Maud)

Denna bibliotekarie verkar alltså uppleva att män och kvinnor har helt olika behov och att hon i sitt arbete har väldigt svårt att sätta sig in i det motsatta könet och det som hon anser vara manliga intressen. Både Eva och Maud visar här att dikotomin mellan könen är väldigt stark och ger uttryck för att det i den rådande genusordningen är otänkbart för en kvinna att fungera som förebild för män och att de som kvinnor har svårt att föreställa sig vad en man är intresserad av. Detta tyder på att informanterna anser att män och kvinnor är väsensskilda. Dock säger den andra informanten på samma

⁷⁵ Jonsson 2001, s. 97-117.

bibliotek som Maud, Anne, vid ett tidigare tillfälle "[v]i är ju alltså en personalgrupp med bara kvinnor. Man kan tro att vi är lite sämre då på att ta vara på männens intressen men det är vi inte, för vi har det hela tiden, vi vill gärna ha den yrkes, eller den gruppen också med." Det är intressant att två bibliotekarier som arbetar på samma bibliotek har så pass skilda uppfattningar om vilka möjliga konsekvenser den kvinnliga dominansen kan få när det gäller män som användargrupp.

En annan möjlig konsekvens av kvinnodominansen är huruvida miljön på biblioteket kan uppfattas som typiskt kvinnlig. Två av våra informanter tar upp samma exempel, när man skulle öppna ett nytt stadsdelsbibliotek med begränsade resurser kom det en manlig besökare in på det nyöppnade biblioteket och sa "Av kvinnor, för kvinnor. Fy fan!" och så gick han därifrån. Båda informanterna uttrycker att man kanske inte alltid är medveten om vad man skapar för miljö och i och med att bibliotekspersonalen till stor del består av just kvinnor så kanske de omedvetet skapar en miljö som mer tilltalar kvinnliga besökare. Ulrika säger "[j]ag tror att många upplever biblioteken som en lite kvinnlig institution så, överhuvudtaget kvinnor läser mer." Ulmanen identifierade strategin särart och segregation som ett sätt för kvinnor att skapa en egen kvinnokultur och placera sig själva som norm för denna (även om, som nämndes tidigare, manliga värden fortfarande kan existera på biblioteket). Inom biblioteksvärlden verkar detta ha skett, dock på ett omedvetet plan. Vi hävdar inte att det finns någon uttalad strategi på biblioteken som går ut på detta men vill ändå framhäva att det kan få vissa oönskade konsekvenser med en kvinnokultur i det offentliga rummet. Då det i samhället råder en manlig dominans blir det problematiskt för kvinnor att definiera särarten. Det avvikande löper alltid en risk att definieras lägre än normen. Som även Connell nämner så är det inom den hegemoniska manligheten ansett som mindre värt att förknippas med allt kvinnligt och möjligen är detta en av anledningarna till att män i mindre utsträckning än kvinnor lånar skönlitteratur och använder sig av biblioteket.

6.3 Faktorer som påverkar

I detta avsnitt undersöker vi närmare de faktorer som påverkar jämställdhetsarbetet riktat mot användare. De faktorer vi urskiljt och som främst påverkar jämställdhetsarbetet är styrdokumentet, personliga attityder och inställningar samt prioriteringen av andra områden. Eftersom jämställdhetsproblematiken inom biblioteksvärlden ser något annorlunda ut, då det är ett kvinnodominerat område, ses jämställdhet ofta inte som ett problem överhuvudtaget. Att det inte ses som ett problem påverkar förmodligen inte bara bibliotekens egna prioriteringar utan även styrdokumentens innehåll i denna fråga. Med undantag för kommunernas budgetar, är styrdokumentet inte bara otydliga angående bibliotek och jämställdhet, bibliotekspersonalen verkar dessutom vara ointresserade av att sätta sig in i ämnet och i vilka skyldigheter som de har. Detta påverkar jämställdhetsarbetets eventuella utformning och existens.

6.3.1 Styrdokument

Tidigare i uppsatsen nämndes jämställdhetslagen, bibliotekslagen och andra styrande dokument, till exempel kommunernas budget, som reglerar folkbibliotekens verksamhet och deras eventuella arbete med jämställdhet. Som vi visat i kapitel 5 *Folkbibliotek och jämställdhet*, har alla chefsbibliotekarier och folkbiblioteken som institution, skyldigheter att leva upp till, därför är det av intresse för denna undersökning att ta reda

på i vilken mån biblioteken arbetar efter dem samt våra informanternas medvetenhet om styrdokumentet. Vi anser att en viktig förutsättning för att man ska arbeta med jämställdhet är att det finns tydliga riktlinjer i de styrande dokumenten och att bibliotekens ledning och personal är medvetna om dess existens och innehåll. Under våra intervjuer visade dock våra informanter inte upp någon större kännedom kring dessa dokument. Marianne svarar såhär på frågan om det finns några styrdokument som reglerar jämställdhetsarbetet riktat mot användare på biblioteket:

Marianne: Ja det gör det säkert! Jodå, det gör det säkert. Det finns ju, såna här, då och då så händer det ju att nu måste vi sätta ihop ett dokument här som talar om kulturen och utvecklingen, nu har inte jag plockat fram det, jag vet inte riktigt var jag har det. Men jag har någonstans. Och då är ju liksom, det finns ju dom här grundorden som alltid förekommer: med jämställdhet och öppenhet och mångfald och bla bla va. Och det, ja, ni vet själva ni har väl läst ett och annat sånt dokument kanske? Det är någon som sitter och svettas med detta.

Vår informant visar här upp en viss nonchalans och ett ointresse för denna typ av dokument och citatet ovan kan ses som representativt för majoriteten av informanterna. Frank uttrycker att det inte finns så tydliga riktlinjer när det gäller användarna, ”eller så har jag förträngt det”. Även om det, som Frank säger, inte finns tydliga riktlinjer när det gäller biblioteksanvändarna och jämställdhet, så uttrycks det i budgeten för Franks kommuns bibliotek att kommunens verksamheter aktivt ska arbeta för att främja jämställdhet mellan män och kvinnor. De boende inom kommunen ska kunna lita på att alla får tillgång till vad de har rätt till, oberoende av faktorer som kön och det behövs kunskap inom förvaltningen om dessa frågor. Dessa övergripande mål i budgeten kanske inte specificerar att just biblioteket ska integrera jämställdhetsaspekter i den utåtriktade verksamheten. Men de reglerar trots allt all kommunal verksamhet och vi anser att det uttrycks tillräckligt tydligt för att man på biblioteket ska arbeta med det.

Under intervjuerna framkom det att våra informanter upplever att styrdokumentet mest fokuserar på den interna verksamheten, det vill säga hur man ska arbeta med jämställdhet inom personalgruppen. Det uttrycktes även ett missnöje gällande riktlinjerna, informanterna upplever dem som otydliga när det gäller användarna och jämställdhet.

Eva: [...] Men den riktar sig ju inåt, i det interna arbetet, alltså mellan, i personalgrupperna, mellan chef och medarbetare, i dom relationerna. Det nämns väldigt lite om den publika kontakten och så, utan där tror jag mer det ligger i den professionella hållningen, hos i vårt fall bibliotekarierna då. [...] I kommunfullmäktigas mål, som styr alla kommunala verksamheter i [...], så finns det ett mål som gäller lika behandling, och om det målet hade skärpts när det gäller jämställdhet så tror jag vi självklart hade varit tvungna att bli tydligare i det vi gör.

Frank säger att han saknar ett politiskt engagemang när det gäller vilken väg biblioteket ska gå och att politikerna borde visa vilken typ av bibliotek de vill ha i sin stadsdel. Han säger att detta kan vara en följd av att politikerna anser att biblioteket är en så pass självgående institution med ett ”duktighetssyndrom”. Därmed inte sagt att Frank tycker att de bör detaljstyra verksamheten. När kommunen har antagit en biblioteksplan kanske Frank inte längre kommer att uppleva ett lika stort oengagemang från politikernas sida.

Även Ulrika har en åsikt i frågan:

Ulrika: Asså styrdokumentet, det känns som att, jag tycker att de känns väldigt klena liksom när det gäller just de här frågorna så jag känner inte att man får någon riktig skjuts. Så att man känner att det här är jätteviktigt, det här ska vi jobba med. [...] Det skulle nog vara om det kom mer uppifrån så där att det är här något vi ska prioritera nu. Från stadsdelnämnden eller förvaltningen då. För ibland kan man vara så här lite oklar över vad ska vi göra egentligen, vad förväntas av oss. [...] Men ibland hade det varit bra kanske om man sätter ute en lite modigare kurs så vet man vad man har att jobba mot.

I Ulrikas biblioteks kommunbudget framhävs vikten av att synliggöra ojämlika könsmonster i syfte att kunna utveckla möjligheter för att förändra dem. Eftersom nu styrdokumentet upplevs som lite ”klena” skulle det kanske vara till fördel att genomföra en undersökning på biblioteket just för att synliggöra eventuella könsmonster. Detta biblioteks viktigaste styrdokument är trots allt tydligt när det gäller detta mål.

6.3.2 Informanternas inställning till att bedriva jämställdhetsarbete riktat mot användare

I följande avsnitt kommer vi att presentera samt analysera våra informanternas inställning till att arbeta med jämställdhet när det gäller bibliotekets användare. Eftersom vi tror att den personliga inställningen bland personalen på biblioteket påverkar om, i vilken utsträckning och hur man arbetar med dessa frågor är det av vikt att undersöka informanternas egen attityd inför ett jämställdhetsarbete. Okunskap både bland personal och samhället i övrigt minimerar denna frågas giltighet och därmed jämställdhetsarbetet.

Under intervjuernas gång har vi försökt urskilja vilken inställning informanterna har gentemot jämställdhet och genus. Huruvida man anser att det är en adekvat fråga för biblioteket att arbeta med, och vilken syn man har på genus, det vill säga om man ser på manligt och kvinnligt som sociala konstruktioner eller ur ett särartsperspektiv, är av relevans för denna undersökning. Vi frågade till exempel om informanterna anser att biblioteken bör arbeta med jämställdhet riktat mot användare och om de anser att biblioteket kan spela någon roll i arbetet för ett mer jämställt samhälle.

Frank: Ja jag vill gärna tro det, jag har ju varit bibliotekarie så länge så jag genomsyras av de där gamla folkbildningstraditionen eller tanke. Och det är klart att om man på biblioteket ser alla typer av människor liksom va och tar del utav media som öppnar upp världen, så är det klart då tror jag att då kan man även kanske ta till sig den typen av alltså att man att jämställdhet kan komma omedvetet om du förstår hur jag tänker. Alltså att man blir mer tolerant gentemot sin omvärld etcetera osv. Det är någon sorts liksom idealiserad bild av verksamheten, men den kan man väl få ha.

Här menar Frank på att om ett jämställdhetsperspektiv genomsyrar hela verksamheten kommer det också att få effekt på de människor som använder sig av biblioteket, på ett omedvetet plan. Han uttrycker att en konsekvens av en sådan verksamhet kan vara en mera tolerant inställning mot omvärlden, även om han sedan tar tillbaka detta lite genom att säga att det är en idealiserad bild av verkligheten. Franks inställning verkar vara att biblioteket kan ha en roll i arbetet för ett mer jämställt samhälle. Vi får inte något riktigt svar på om han anser att biblioteket bör arbeta med jämställdhet, det bibliotek han representerar bedriver trots allt inget uttalat jämställdhetsarbete, och av det

kan vi dra slutsatsen att det förmodligen rör sig om en truism, och i verkligheten inte prioriteras. Sonja uttalar sig på ett liknande sätt, hon menar att det inte är något fel i att bedriva jämställdhetsarbete, men att hon lutar sig mot bibliotekets demokratiska uppgift och anser att jämställdhetsaspekter ingår där. Dock säger hon även att det kanske i och för sig inte räcker, men hon ger uttryck för en viss osäkerhet när det gäller hur ett sådant arbete skulle gå till. Både Frank och Sonja nämner bibliotekets demokratiska grund och folkbildningstradition som en slags anledning till att inte fokusera på dessa frågor, eftersom det redan finns med implicit i deras grundvärderingar. Vi anser dock att detta inte räcker, eftersom vi ser en fara i att dikotomin inte synliggörs och att en konsekvens även blir att jämställdhetsrelaterade frågor får stå åt sidan för andra prioriteringar.

Sonja fortsätter "[f]ör jag menar biblioteket är ju heller inget ställe där man ska skriva folk på näsan och så va, som ska ha en speciell politisk inriktning eller så utan det är ju faktiskt så att det ska spegla de behov som finns i samhället". Hon säger att eftersom jämställdhetsfrågan är viktig i samhället så är det också en högst adekvat frågeställning. Här indikerar Sonja att för att biblioteket ska integrera jämställdhetsaspekter i sin verksamhet ska det finnas ett behov i samhället. Samtidigt som hon säger att jämställdhetsfrågan är viktig i samhället och därmed även viktigt för biblioteket, så bedrivs dock inget sådant arbete i verksamheten. Informanten Anne är av en annan åsikt när det gäller frågan om biblioteket kan spela någon roll i arbetet för ett mer jämställt samhälle: "Ah det är lite att hävda sig för mycket, det jaa, lite, ja vi får jobba på vårt och så får alla jobba på det." Om nu biblioteket inte skulle kunna spela någon roll i denna fråga borde det rimligtvis inte heller kunna göra någon skillnad i arbetet för ett mer demokratiskt samhälle.

Mariannes inställning till att integrera jämställdhetsaspekter i den användarorienterade verksamheten verkar avgörande av det faktum att hon inte ser det som ett primärt problem och att hon inte vet hur det skulle utföras:

Marianne: Och det är ju besökarnas behov som styr verksamheten, helt enkelt... och där handlar det ju om... Så nåt aktivt jämställdhetsarbete det kan jag inte påstå att vi bedriver. Och jag vet inte riktigt hur man skulle göra det heller kan jag säga. Det går säkert men jag, jag... Vi resonerar inte utifrån dom termerna [...] **Intervjuaren:** Ser ni några hinder för att man skulle genomföra ett jämställdhetsarbete? **Marianne:** Nä, men frågan är, hur menar du då? Vad, hur, hur skulle det se ut alltså? För mig eh, ja jag... nä det är klart att det inte kan finnas några hinder, frågan är vad man gör och vad, vad resultatet, skillnaden blir va. Det är det jag undrar över.

Marianne visar en viss skepticism till i vilket syfte ett jämställdhetsarbete skulle utföras och vad det skulle tjäna till, vilket kan vara förståeligt om man anser att det inte är ett problem. Hon är den enda som uttrycker detta, dock är hennes osäkerhet inför *hur* ett sådant arbete skulle utföras representativ för majoriteten av våra informanter. Den som skiljer sig lite i denna fråga är Ulrika som här funderar över vad jämställdhet är och hur man kan arbeta med det:

Ulrika: Men det är ju liksom det är vad är jämställdhet, är det att lyfta fram tjejerna eller killar och tjejer ska på ett schysst sätt interagera eller är det att ifrågasätta mansrollen. Man kan ju fundera på, ofta blir det ju som det blivit med barnböcker nu att det kommer starka tjejer. Ja det är ju jättebra men varför ska tjejer alltid vara starka och varför ska de ta hand om jämställdheten, vad gör killarna liksom.

Vad jämställdhet ska definieras som är förstås beroende av uttolkarens ideologiska synsätt. Det blir viktigt att definiera en gemensam värdegrund om biblioteket ska kunna bedriva ett uttalat jämställdhetsarbete. Som Ulrika säger så kan man se på jämställdhet på olika sätt. De strategier som Ulmanen tar upp, särart och integration, likhet och integration, särart och segregation samt likhet och segregation, är utformade efter olika sätt att se på genus, och får även olika resultat och konsekvenser för verksamheten.

6.3.3 Andra prioriteringar

Bibliotekslagen trycker på de skyldigheter som folkbiblioteken har och att det är viktigt att prioritera vissa samhällsgrupper. De som nämns i paragraf åtta och nio är bland annat invandrare, barn och unga samt funktionshindrade. Vi ville undersöka om dessa uttalade mål påverkade bibliotekens verksamhet. Möjligen gör dessa prioriteringar att man inte känner sig nödgad eller att man kanske inte har möjlighet att arbeta aktivt med just jämställdhet och användare. Sonja uttrycker sig såhär ”[a]lltså när vi har, som ligger i våra mål från politiken så att säga, det är ju barn och unga, det är uppsökandeverksamhet och sen är det ju också det här med mångfaldsfrågor. Jämställdhet har inte varit uppe så på tapeten på det sättet. [...]”. Prioriteringen av de grupper som nämns i lagen är synlig hos alla våra informanter och Sonjas svar kan ses som representativt för detta. Det står även i bibliotekslagen att folkbiblioteken ska vara tillgängliga för alla. Ulrika nämner att det kan bli problematiskt när man har som mål att nå ut till *alla*. En möjlig konsekvens är att de individer och grupper som har särskilda behov kanske hamnar i skymundan och glöms bort.

Ulrika: Det känns som om vi gör lite av allt så. Det kanske är lite tråkigt. Det är liksom ingen som brinner för något, driver något visst. Så kanske det är på vissa bibliotek. Om man har mycket besökare från andra länder kan man ta in mycket utländska böcker, läsprogram och så och man verkligen har någonting att kämpa för.

Om biblioteken inte utför någon undersökning för att ta reda på vilka behov som användarna verkligen har blir det förstås svårt att arbeta för att tillgodose och möta dem. Ett sätt för biblioteken att undersöka detta skulle kunna vara att använda sig av 3R – metoden, som nämndes i kapitlet om tidigare forskning. En strategi för att bryta genussystemets starka position är att uppmärksamma och belysa de värderingar och normer som råder samt bli medveten om könsskillnader och vad de beror på. Eftersom det finns både statistik och en medvetenhet hos våra informanter som visar på skillnader mellan könen när det kommer till biblioteksvanor kan det ses som ett relevant problem. 3R – metoden är därför, i vår mening, ett mycket användbart verktyg för biblioteken om de vill utvärdera sin verksamhet och lägga an ett jämställdhetsperspektiv. Citatet av Ulrika indikerar även att personliga intressen bland bibliotekarierna kan styra de prioriteringar som görs i verksamheten. På Evas bibliotek arbetar man med en mer specifik målgrupp i sikte:

Eva: Ja vi är ju mycket tydligare när det gäller vissa jämlikhetsaspekter då t ex, när det gäller dom av våra användare, och icke-användare eller ännu icke-användare som talar ett annat språk än svenska. Det är mycket tydligare i miljön, att vi signalerar till dom också, här har vi böcker på ditt språk, t ex, här har vi en poesiuppläsning, nu har vi en persisk poesidag en söndag eller nåt sånt där. [...] Så vi är nog tydligare i vissa frågor kanske, när det gäller hela jämlikhetsspektret. **Intervjuaren:** Vad tror du att det beror på?

Eva: Jag tror att det mer handlar om mål och uppdrag, kanske. Att det här, vi har ju inte ett lika tydligt mål när det gäller det, och det kan ju möjligen bero på att man inte uppfattar det

som lika problematiskt. Däremot, genusfrågorna i stort har ju varit väldigt omskrivna och då blir det ju mera kanske just jämställdhetsdelen i det hela. Så att, nä svårt att säga.

Här blir det tydligt att användare med ett annat modersmål än svenska är en prioriterad grupp, vilket stämmer väl överrens med vad som står skrivet i bibliotekslagen. Enligt Eva själv beror dessa prioriteringar på de mål och uppdrag som biblioteken har och att genus- och jämställdhetsfrågor kanske inte ses som ett problem inom bibliotekssfären. Därav nämns det inte heller som ett problemområde som bör uppmärksammas i bibliotekslagen. I Unescos Folkbiblioteksmanifest nämns däremot att folkbiblioteket är till för alla oberoende av till exempel *kön*.⁷⁶ Även om biblioteket rent *fysiskt* kan ses som tillgängligt för både män och kvinnor kan det finnas strukturer som gör att deras behov inte tillgodoses på samma sätt eller att en del män inte besöker biblioteket i samma utsträckning eftersom det förknippas med något kvinnligt, och kan därför uppfattas som mindre värt i den manliga hierarkin.

6.4 Det jämställda biblioteket

Vi frågade våra informanter hur de föreställer sig att ett jämställt bibliotek skulle kunna se ut i den bästa av världar. Avsikten med att ställa denna fråga var att vi ville komma åt informanternas syn på jämställdhet och vad de föreställer sig att de har att arbeta mot för mål. Resultatet har även gett oss en klarare insyn i vad våra informanter anser vara ojämnt i dagsläget inom bibliotekssfären. Informanterna tenderar att involvera andra användargrupper i visionen om ett jämställt bibliotek. Detta är ett frekvent återkommande problem under intervjuerna, efter åtskilliga påminnelser om att vi enbart är intresserade av jämställdhet mellan kvinnor och män blandar de ändå samman begreppet jämlikhet och jämställdhet. Informanterna föreställer sig till stor del att ett jämställt bibliotek attraherar och används av alla i samhället, och att alla känner sig välkomna och hittar något intressant på biblioteket. Eva förklarar att "Ett jämställt bibliotek skulle se ut så här att en ung man i mån förort som kommer in på sitt bibliotek skulle genast säga så här att Yes! Det här är något för mig." Detta kan ses som ett tydligt exempel på att jämställdhetsfrågan på biblioteket blir något omvänd mot vad den traditionellt brukar handla om, nämligen kvinnors underordning.

Några av informanterna involverar även personalstyrkan i sina svar. I förlängningen tänker man sig att en jämn könsfördelning bland personalen ger effekt på de som besöker biblioteket. Endast en av informanterna, Ulrika, visar på att jämställdhet inte bara behöver handla om att få in lika många män som kvinnor på biblioteket, hon försöker se bortom ett biologiskt tänkande:

Ulrika: Ja hm. För är det tillräckligt jämställt, så här queer, så skulle det ju inte spela någon roll alls vilket kön man har. Då flyter ju allt ihop mellan kvinnor och män så va. Alla skulle låna allting bara på grund av personligt intresse och inte kön. Då kanske man inte ens behöver ha några Ohj-böcker för då behöver man inte ens reflektera liksom. Det skulle vara en blandning, bi- och transpersoner osv. man skulle inte ens veta vem som var vem. Det kanske är lite väl långt fram i tiden. Men mer blandat såklart och så måste det vara män som inte tar för sig så mycket så kvinnorna hamnar i underläge. Mer den sortens arrangemang och kanske mer mot barnen. [...] Och även att användarna tycker att det känns schysst, typ åh vad bra. Så att man inte påför något som vi tycker är önskvärt. Förmyndarrollen är man ju också lite rädd för så, det här ska ni gilla osv.

⁷⁶ UNESCO 1994. UNESCO Public Library Manifesto. UNESCO. [2008-04-22]

Att man som biblioteksanvändare inte skulle begränsas av sitt kön utan se möjligheter att låna vad man vill utifrån personliga intressen kan ses som ett progressivt ideal, och Ulrika uttrycker här en vision om hur samhället skulle kunna se ut utan den rådande genusordningen. Dock uttrycker hon en rädsla för att biblioteket ska agera som en moralisk pekpinne. Men det kanske handlar om just det faktum att jämställdhet och genus fortfarande kan anses som lite provokativa i vissa sammanhang. Att till exempel ifrågasätta den manliga normen är inte alltid så välkommet i ett samhälle som präglas av ett genussystem som värderar män högre och där dikotomin är stark eller där de osynliga genuskontrakten reglerar hur man kan uppfatta denna ordning.

7 Diskussion

Syftet med denna uppsats har varit att undersöka hur ett mindre antal folkbibliotek integrerar jämställdhetsaspekter i sin användarorienterade verksamhet. Vi har utgått från genusteori, feministisk forskning och mansforskning och studerat de reglerande styrdokumenterna för att nå vissa slutsatser. Detta har gjorts med hjälp av följande frågeställningar och i det här kapitlet kommer vi att diskutera våra slutsatser utifrån dem.

Hur integreras jämställdhetsaspekter i bibliotekets användarorienterade verksamhet?

Inget av de bibliotek som vi undersökt i denna studie bedriver något aktivt eller uttalat arbete för att integrera jämställdhetsaspekter i sin utåtriktade verksamhet. Resultaten visar dock att de säger att ett jämställdhetsperspektiv finns med på ett uttalat plan när de planerar sin verksamhet. Majoriteten menar att eftersom de på biblioteket vänder sig till *alla* så finns även ett genusperspektiv inkorporerat i deras verksamhet. Exempel på hur jämställdhetsaspekter integreras är främst vid inköp och urval av media och vid planeringen av programverksamheten.

Som våra resultat visar handlar deras försök till att integrera jämställdhet på biblioteket om att få en jämn könsfördelning bland personalen och tilltala både kvinnor och män och därmed locka fler manliga besökare till biblioteket. Dessa åtgärder handlar om en kvantitativ aspekt av jämställdhet och visar även på att en slags könsrollsbevarande diskurs⁷⁷ råder inom de undersökta biblioteken. En slutsats som man kan dra av detta är att om man i sitt arbete utgår från en könsrollsbevarande diskurs och anser att män och kvinnor är väsensskilda så är det inte ett problem att det existerar skillnader i mäns och kvinnors biblioteksvanor, och det behövs därför inga åtgärder för att ändra detta då det är helt naturligt.

Finns det jämställdhetsrelaterade problem och vilka kan i så fall urskiljas?

Det primära jämställdhetsproblemet, som våra informanter identifierar, är att män är en underrepresenterad användargrupp på biblioteket. Vi ställer oss lite skeptiska till om de verkligen anser att detta är ett *jämställdhets*problem eller om det handlar om en önskan att nå ut till *alla* möjliga användare, som det nämns i bibliotekslagen. När vi frågar våra informanter om de urskiljt några problem nämner de att mäns behov kanske inte tillgodoses eftersom personalgruppen främst består av kvinnor, och de som kvinnor kan inte förutse vad som tilltalar män och är ”manliga” intressen, utan att ta till stereotypa föreställningar. Det finns hos informanterna även en viss medvetenhet när det gäller bibliotekets miljö och hylluppställning. Några av dem uttrycker att de misstänker att biblioteket kan uppfattas som en ”kvinnlig” miljö och att det därmed kan skrämja bort manliga besökare. En anledning till att det skulle kunna vara så är den hegemoniska manlighetens ideal så som Connell uttrycker det.

Ett annat problem som vi kan urskilja, även om det inte nämns i det sammanhanget av våra informanter, är just de skillnader som finns mellan män och kvinnor som biblioteksanvändare. Förutom att dessa skillnader visar på ett större, samhälleligt

⁷⁷ Se Kristianssons och Stenbergs uppsats från 2006 om jämställdhetsdiskurser.

problem, vilket i sin tur påverkar biblioteken och användarna, och är ett problem i sig, anser vi också att det är ett problem att våra informanter inte fäster någon vikt vid det. Eftersom de inte arbetar för att motverka eller utjämna skillnaderna riskeras stereotypa beteenden och könsmonster att reproduceras och dikotomin riskerar i sin tur att förstärka den manliga hierarkin. Det faktum att män och kvinnor gör olika saker på biblioteket och har olika intressen är i sin tur sociala konstruktioner som det kan vara svårt att ändra på inom biblioteket utan att det sker en förändring av traditionella könsmonster i samhället. Hirdmans teorier om genuskontrakten som föreställningar om vad som är manligt och kvinnligt och reglerar vad som är tillåtet för respektive kön att göra, säga eller intressera sig för kan vara en förklaring till varför skillnaderna inte ifrågasätts. Genuskontrakten är ”osynliga” och kan vara ömsesidiga för både kvinnor och män. Vi tror att det finns en fara i att biblioteken inte problematiserar vad dessa skillnader kan bero på, till exempel genom att göra undersökningar och utvärderingar, eftersom vissa grupperns behov då riskerar att inte bli tillgodosedda.

Vilka faktorer påverkar bibliotekens arbete med jämställdhet?

De faktorer som till stor del påverkar bibliotekens eventuella arbete med att integrera ett jämställdhetsperspektiv är främst de styrande dokument som reglerar bibliotekens verksamhet. De lagar som vi presenterade i kapitel 5, *Folkbibliotek och jämställdhet*, till exempel Bibliotekslagen och Jämställdhetslagen, verkar mest agera som relativt breda riktlinjer för de undersökta biblioteken. Till bibliotekens försvar står det dock inte uttryckligen någonstans i dessa lagar att biblioteken ska fokusera på jämställdhet när det gäller sina användare. Inte heller står det någonstans att ett genusperspektiv ska läggas an på verksamheten. Men Unescos Folkbiblioteksmanifest och kommunernas olika budgetar ger tydliga indikationer på att ett jämställdhets- och genusperspektiv ska integreras i all verksamhet, samt att det är viktiga frågor att uppmärksamma och arbeta med. Dessutom nämns i vissa av budgetarna vikten av att personalen inhämtar kunskap om detta ämne. Det finns även förslag på olika metoder att göra detta, bland annat 3-R metoden och Jämställdhetsintegrering, samt exempel att hämta inspiration ifrån. Informanterna uttrycker ett behov av tydliga riktlinjer från de styrande dokumenten och politikerna. Vi kan hålla med om att det definitivt borde finnas en paragraf i Bibliotekslagen som reglerar detta och som hjälper biblioteken att förstå vikten av att integrera ett jämställdhetsperspektiv i biblioteksverksamheten och hur det här skulle kunna gå till. Dock anser vi att de dokument som i dagsläget uttrycker vikten av ett jämställdhetsperspektiv borde ha större genomslagskraft hos biblioteken. Vi frågar oss om det i mångt och mycket handlar om en okunskap och ett ointresse bland våra informanter vad gäller de styrande dokumenten och jämställdhetsfrågor.

En annan faktor som spelar in är prioriteringen av särskilda grupper i samhället där kön inte specifikt ingår. Dessa är bland annat barn och unga, invandrare och funktionshindrade. Men dessa grupper drabbas lika mycket av genusystemet och är förstås inte könslösa. Vi menar inte att dessa prioriteringar är felaktiga på något sätt, men det kan finnas fler grupper som bör prioriteras. Det ena utesluter inte det andra. I bibliotekens prioritering av dessa grupper när de planerar sin verksamhet, kan man se vilken genomslagskraft Bibliotekslagens åttonde och nionde paragraf har. Detta faktum ger ändå hopp om att ett tillägg i lagen gällande vikten av ett genusperspektiv skulle få stor verkan. En annan sak som påverkar bibliotekens arbete med jämställdhet är vilken inställning de enskilda bibliotekarierna har angående denna fråga. Om ett personligt intresse gällande genusfrågor finns hos bibliotekarien kan det påverka om man aktivt

försöker bedriva ett jämställdhetsarbete. Om de inte anser att man bör integrera jämställdhetsaspekter i verksamheten, eller att det inte finns några jämställdhetsrelaterade problem, så påverkas förstås även om och hur man bedriver ett sådant arbete. En diskussion om informanternas inställningar följer under nästa fråga.

Vilken inställning har svenska folkbibliotek till att integrera ett jämställdhetsperspektiv i sin användarorienterade verksamhet?

För det första verkar det finnas en stor okunskap och omedvetenhet om genus och informanterna ser inte heller några direkta jämställdhetsrelaterade problem på biblioteket. Detta gör att deras inställning är att det inte är särskilt nödvändigt att belysa dessa frågor. Dessutom ser man inte *hur* ett sådant arbete skulle kunna se ut i praktiken och några informanter uttryckte även att de inte såg någon mening med det, eller vad resultatet skulle kunna bli. Genus och jämställdhet tenderar även att finnas med som en truism i de värderingar som biblioteket står för. Man säger sig tycka att det är en viktig fråga, men man arbetar vanligtvis inte med den. Dessutom finns det en möjlighet att dessa aspekter aktualiserades hos våra informanter i och med våra intervjuer. Ett vanligt bemötande som vi fick när vi kom till intervjuerna var att informanterna uttryckte att de inte vanligtvis brukar göra så mycket inom detta område men att de börjat tänka lite mer på det efter att vi bokat in intervjun och skickat ett mail med information om ämnet. De påpekade att frågorna var intressanta och att de vid eftertanke kanske ändå arbetade lite med att integrera jämställdhet i sin verksamhet. Dock visade det sig att det som de ansåg kanske kunde vara ett jämställdhetsarbete nog egentligen inte handlade så mycket om just jämställdhet. Detta tror vi kan handla om en omedvetenhet och att informanterna lätt blandar ihop jämställdhet mellan kvinnor och män med den bredare termen jämlikhet, eftersom det arbete som informanterna nämnde oftast handlade om andra underrepresenterade grupper. Vi tror att denna tendens att blanda ihop begreppen kan få som konsekvens att vissa aspekter glöms bort och i detta fall kanske jämställdhetsfrågan.

Biblioteket ska ses som en politiskt obunden och neutral institution och ska samtidigt främja demokrati i samhället. Några av våra informanter har uttryckt en rädsla för att skriva folk på näsan och agera som moralisk vägvisare. Genusfrågor kan ibland ses som ganska provokativa i samhällsdebatten. Att då belysa dessa frågor kan ses som ett ställningstagande från bibliotekets sida och man är rädd för att påtvinga användarna specifika värderingar.

Hur problematiseras genus och jämställdhet på de undersökta biblioteken?

Informanterna verkar till stor del utgå från en särartsideologisk syn på kön. Detta märks bland annat genom att de är medvetna om skillnader mellan vad män och kvinnor gör på biblioteket men de väljer att inte problematisera dem och de verkar anse att det är fullt naturligt. Informanten Ulrika är den enda som inte ger uttryck för att dela en särartsideologi. Flera av de andra informanterna uttrycker vid ett flertal tillfällen att det är svårt som en kvinnlig bibliotekarie att planera verksamhet som riktar sig mot manliga besökare. Som Maud uttrycker sig så blir det bara "[j]ättefånigt när kvinnor sitter och ska tänka ut vad som ska locka män. Det blir en massa öl och TV-kväll." Detta är ett tydligt exempel på hur stark dikotomin är och Maud utgår här från att kvinnor och män är olika och därför inte kan förstå varandra.

En viktig slutsats som vi kan dra när det gäller denna frågeställning är att genus och jämställdhet inte verkar problematiseras över huvud taget på de undersökta biblioteken. Det enda undantaget är Ulrika, som till viss del verkar ha en medvetenhet och en vilja att problematisera genus och vad jämställdhet går ut på, även om hon inte genomför det i någon större utsträckning när det kommer till bibliotekets användarorienterade verksamhet.

7.1 Avslutande reflektioner

Inledningsvis närde vi en förhoppning om att biblioteken arbetade aktivt med att integrera jämställdhetsaspekter i den utåtriktade verksamheten. Vi trodde att vi skulle få mycket mer utförliga svar på våra frågor och exempel på hur sådant arbete genomförs. Att de undersökta biblioteken inte alls verkar arbeta med dessa frågor och att det existerar en sådan omedvetenhet om genusproblematiken och relevansen av att arbeta utifrån ett jämställdhetsperspektiv förvånade oss. Inledningsvis trodde vi att de något negativa resultat som framkom vid vår B-uppsats inte skulle upprepas vid en större studie som denna, men det verkar som att dessa resultat är mer vanliga än man kan tro. Vår förhoppning är att denna studie har fått upp våra informanternas ögon för vikten av att förstå och problematisera genusstrukturer och traditionella könsmönster, som även genomsyrar biblioteket. Vi hoppas att de i framtiden kommer att sätta sig in i dessa frågor och utveckla metoder för att integrera jämställdhet i verksamheten. En förutsättning för att göra detta är att varje bibliotek genomför undersökningar för att ta reda på i första hand *vilka* skillnader i biblioteksarbete som finns hos deras besökare, samt utröna vilka specifika behov olika grupper har och först därefter tror vi att arbetet med genus och jämställdhet kan påbörjas. Det är i sammanhanget även av vikt att personalen utbildar sig i dessa frågor och blir medvetna om dem. Först när man får kunskapen och belyser problemen kan man bli medveten om vilka konsekvenser till exempel genusstrukturer kan få i verksamheten.

Vi vill ta tillfället i akt att säga att det förstås inte är säkert att de åsikter som uttrycks av våra informanter säger *allt* om vad de egentligen anser eller gör när det gäller jämställdhet och genus. Det är mycket möjligt att de kan ha glömt vissa detaljer eller att vi kanske har tolkat dem fel. *Men* det de faktiskt uttrycker i intervjuerna pekar ändå på att de är relativt omedvetna om dessa frågor och att de inte arbetar med dem i någon större utsträckning.

7.2 Förslag på vidare forskning

Efter arbetet med denna uppsats har vi kommit fram till några områden som skulle vara av intresse att studera ytterligare. Ett relevant bidrag till forskningen skulle kunna vara att genomföra en användarstudie där man fokuserar på vad ett jämställdhetsintegrerat bibliotek skulle kunna betyda för användarna och vilka effekter det skulle ge. Man skulle även kunna undersöka varför icke-användare inte kommer till biblioteket och lägga an ett genusperspektiv på det. Det kan vara så att intresset för genus och jämställdhet skiljer sig mellan generationerna och att när den yngre generationen ersätter den äldre som bibliotekspersonal kanske dessa frågor kommer att tas upp. Ett tecken på detta är att den yngsta av våra informanter, Ulrika, var den som var mest insatt i dessa frågor. Därför skulle det vara intressant att anlägga ett åldersperspektiv på en liknande studie. En annan relevant studie skulle kunna fokusera på hur man faktiskt kan arbeta med att integrera jämställdhetsaspekter i den användarorienterade

verksamheten. Vi ville till en början bland annat ta reda på vilka metoder som kan användas i ett sådant arbete, men då gäller det förstås att biblioteken i fråga verkligen utför ett sådant. Därför skulle det vara intressant att studera bibliotek med ett uttalat jämställdhetsperspektiv i sin verksamhet.

Sammanfattning

Sverige ses ofta som ett av världens mest jämställda länder och har kommit relativt långt inom vissa områden. Trots detta genomsyras vårt samhälle av genusstrukturer och stereotypa könsmonster som kan få olika konsekvenser. En av de svenska folkbibliotekens primära uppgifter är att främja ett demokratiskt samhälle. Genom dess samhällseliga ansvar och utåtriktade verksamhet har det alltså en viss skyldighet gentemot allmänheten. Statistik visar att det existerar skillnader mellan mäns och kvinnors biblioteks beteende och vi hävdar att dessa könsmonster hänger samman med de strukturer i samhället som bygger på en uppdelning mellan manligt och kvinnligt, där det manliga värderas högre än det kvinnliga. Könspromblematiken tenderar att se lite omvänd ut inom biblioteksvärlden eftersom biblioteket kan ses som en kvinnlig sfär.

Syftet med uppsatsen var att undersöka hur svenska folkbibliotek integrerar jämställdhetsaspekter i sin användarorienterade verksamhet. För att studera detta formulerades ett antal frågeställningar. Dessa var: Hur integreras jämställdhetsaspekter i bibliotekets användarorienterade verksamhet? Vilka jämställdhetsrelaterade problem kan urskiljas? Vilka faktorer påverkar bibliotekets arbete med jämställdhet? Vilken inställning har svenska folkbibliotek till att integrera ett jämställdhetsperspektiv i sin användarorienterade verksamhet? Hur problematiseras genus och jämställdhet på de undersökta biblioteken?

Våra teoretiska utgångspunkter var teorier om genussystemet och strategier för att främja jämställdhet samt mansforskning. Först och främst presenterades genussystemet enligt Yvonne Hirdman. Hirdman beskriver att genussystemet är uppbyggt enligt två logiker; dikotomin och hierarkin. Dikotomin avser särskiljandet mellan vad som är manligt och vad som är kvinnligt och att de två aldrig bör blandas. Hierarkin syftar till den manliga normen och att män värderas högre än kvinnor i genussystemet. Petra Ulmanen utgår från Hirdman i sin analys av olika strategier för att främja jämställdhet i fritidsverksamhet. Hon identifierar ett flertal strategier som utgår från olika ideologier, vilka vi bland annat har använt oss av som teoretisk grund. En kort förklaring av olika sätt att se på kön gavs; essentialism och konstruktivism. En del av dagens genusvetenskapliga forskning riktar in sig på vad som kallas mansforskning. Detta innebär forskning om hur män drabbas av patriarkatet och olika former av "manlighet". Robert W. Connell är en av de främsta inom denna typ av forskning och han beskriver något som han kallar den manliga hegemonin, där han visar olika typer av manliga ideal och hur de placerar in människor i en manlig hierarki.

Insamlandet av empirin gick till på så sätt att vi kontaktade ett antal folkbibliotek för att hitta informanter, därefter utfördes sex stycken kvalitativa intervjuer med främst chefsbibliotekarier. Inför intervjuerna gavs information om ämnet samt definitioner av vissa centrala begrepp, så som jämställdhet, i syfte att undvika missförstånd. För att skapa en bredare förståelsegrund sammanställdes forskning som kan knytas an till vårt ämne och en genomgång av relevant litteratur. Det har inte forskats om detta ämne i någon större utsträckning, den forskning som vi fann bestod främst av magisteruppsatser vid biblioteks- och informationsutbildningar. Den tidigare forskningen organiserades under fyra olika teman. Dessa var: användarstudier ur ett genusperspektiv, bibliotek och jämställdhet, barnbiblioteksverksamhet och genus samt läsning ur ett genusperspektiv. I uppsatsen skapades ett kapitel där vi skrev om folkbibliotekens uppgift och skyldigheter. Där presenterades bland annat

bibliotekslagen, Unescos folkbiblioteksmanifest, jämställdhetslagen samt en metod för att arbeta med jämställdhet i olika verksamheter. Vi tog här även upp styrdokument som reglerar de undersökta bibliotekens verksamhet, nämligen kommunernas budget.

Resultatet av våra intervjuer och det insamlade materialet delades upp i olika teman: Jämställdhetsarbete, Jämställdhetsrelaterade problem, Faktorer som påverkar och Det jämställda biblioteket, som även hade underrubriker. Under dessa teman presenterades och analyserades det empiriska materialet utifrån vår teori och den tidigare forskningen, samt styrdokument. Resultaten visade att de undersökta biblioteken inte bedriver något jämställdhetsarbete eller integrerar jämställdhetsaspekter i sin användarorienterade verksamhet i någon större utsträckning. Informanterna ansåg dock att de hade ett slags jämställdhetsperspektiv med sig i tankarna när de planerade sin verksamhet. Vi fann olika faktorer som var anledningar till detta. Bland annat sågs skillnader mellan köns biblioteksarbete inte som ett jämställdhetsrelaterat problem. Våra informanter ansåg att de styrande dokumenten var för ospecifika i sina mål och dessutom prioriterades andra aspekter i verksamheten. En del uttryckte även att de inte visste hur ett sådant arbete skulle genomföras och vad det skulle kunna resultera i. Majoriteten av informanterna utgick ifrån en särartsbiologi. De försök som de gjorde i "jämställdhetens namn" utgick ofta från att män och kvinnor är väsensskilda. Det som ansågs vara ett jämställdhetsrelaterat problem var i de flesta fallen att män som grupp är underrepresenterade på biblioteket och informanterna ansåg att det kunde behövas ansträngningar för att locka manliga besökare.

De slutsatser som vi kunde dra av vår undersökning var att informanterna inte ser några jämställdhetsrelaterade problem på biblioteket, att de är omedvetna om hur genussystemet påverkar biblioteket och att de därför inte försöker integrera jämställdhetsaspekter i sin verksamhet. De behöver tydligare riktlinjer från övre instanser. Om de styrande dokumenten hade varit tydligare i sina mål rörande jämställdhet och utåtriktad verksamhet hade de kanske prioriterat det. Efter att vi studerat kommunernas budgetar kunde vi dock se att jämställdhet och genus nämndes vid flera tillfällen som något relevant och viktigt att arbeta med. Därav kan man dra slutsatsen att våra informanter uppvisar en viss nonchalans och ett ointresse rörande styrdokument, i alla fall när det kommer till dessa frågor. Slutligen presenterade vi förslag på ämnen för vidare forskning, till exempel användarundersökningar som fokuserar på hur användare upplever biblioteket ur ett genus- och jämställdhetsperspektiv.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Borås

Bibliotekshögskolan

Intervjuer. Utskrifter av ljudupptagningar 2008. Ljudupptagningarna finns i författarnas ägo.

Tryckta källor

Almerud, Peter (2005). *Biblioteksplaner: Från bibliotekslag till biblioteksplan*. Stockholm: Svensk Biblioteksförning

Bibliotekslag: SFS 1996:1596 (1996). Stockholm: Fritzes.

Centerwall, Ulrika (2005). *Duktiga tjejer läser: En studie av relationen mellan läsning och skapandet av feminina genuspositioner*. Borås: Högskolan i Borås (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2005:125).

Connell, Robert W. (2008). *Maskuliniteter*. 2.uppl. Övers. Åsa Lindén. Göteborg: Daidalos.

DIK (2008-02-01). Bibliotekarieryrket. *DIK*. <http://www.dik.se/> [2008-10-02]

Grahn, Lina & Ribacke, Erika (2006). *Tonårspojkar och identitet: Om den skönlitterära läsningens betydelse*. Borås: Högskolan i Borås (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2006:60).

Gunnarsson, Daniel & Hallberg, Anna (2006). *Barnbiblioteksverksamhet ur ett genusperspektiv: En explorativ studie*. Borås: Högskolan i Borås (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2006:81).

Hagelin, Maria & Rosen, Ylva (2000). *"Fast även karlar är människor": En användarstudie vid Göteborgs stadsbibliotek*. Borås: Högskolan i Borås (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2000:55).

Hirdman, Yvonne (2001). *Genus: Om det stabila föränderliga former*. Malmö: Liber.

Hirdman, Yvonne (1988). *Genussystemet: Reflektioner kring kvinnors sociala underordning*. Ingår i Furuland, Lars & Svedjedal, Johan, red. (1997). *Litteratursociologi: Texter om litteratur och samhälle*. Lund: Studentlitteratur. s. 400-418.

Johansson, Thomas (1998). Från mansroll till maskuliniteter: En inledning. Ingår i Ekenstam, Claes et al, red. *Rädd att falla: Studier i manlighet*. Stockholm: Gidlunds Förlag. s.7-15.

Johansson, Thomas & Kuosmanen, Jari (2003). Inledning: Vad är mansforskning? Ingår i Johansson, Thomas & Kuosmanen, Jari, red. *Manlighetens många ansikten: Fäder, feminister, frisörer och andra män*. Malmö: Liber. s. 7-15.

Jonsson, Bosse (2001). Kvinnor, män och IT på folkbiblioteket. Ingår i Nordberg, Karin & Rydbeck Kerstin, red. *Folkbildning och genus: Det glömda perspektivet*. Linköping: Mimer. s. 97- 117.

JämO (2006-11-29) Statistik – hur ser det ut i Sverige? (Claes Borgström, upphovsman) [www.jamombud.se/ Om jämställdhet / Statistik](http://www.jamombud.se/Om_jamstalldhet/Statistik) [2008-05-05]

Jämställdhetslag: SFS 1991: 433 (1991). Stockholm: Fritzes.

Jämt och ständigt: Regeringens jämställdhetspolitik med handlingsplan för mandatperioden (2003). Stockholm: Regeringskansliet. (Regeringens skrivelse, Skr 2002/03:140)

Järfälla (2008-08-12). Bibliotek: Jämställdhet. *Järfälla*.
http://www.jarfalla.se/templates/page_____22816.aspx [2008-10-12]

Kristiansson, Cecilia (2003). *Barnbiblioteksarbete ur ett genusperspektiv*. Borås: Högskolan i Borås. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2003:47).

Kristiansson, Cecilia & Stenberg, Peter (2006). ”Att bevara och förändra”: *En diskurspsykologisk studie av jämställdhetssamtal vid Malmö stadsbibliotek*. Lund: Lunds Universitet (Magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap vid Lunds Universitet, 2006:14).

Kulturbarometern 2002 (2003). Statens Kulturråd. (Kulturen i siffror, 2003:1).

Kvale, Steinar (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Lantz, Annika (2007). *Intervjumethodik*. Lund: Studentlitteratur.

Nilsson, Hanna (2005). ”Jämlika förutsättningar för kvinnor och män”: *En enkätstudie av jämställdhetsarbetet i den regionala biblioteksverksamheten*. Borås: Högskolan i Borås. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2005:115).

Nordberg, Marie (2005). *Jämställdhetens spjutspets: Manliga arbetstagare i kvinnoyrken, jämställdhet, maskulinitet, femininitet och heteronormativitet*. Göteborg: Arkipelag.

Nyberg, Camilla (1998). *Kultur och fritid - för vem?* Stockholm: Kommentus (Svenska Kommunförbundet).

Regeringen (2008-02-21). Jämställdhet. *Regeringen*.
<http://www.regeringen.se/sb/d/2593> [2008-08-22]

Regeringens skrivelse, Skr 2002/03:140. Se: *Jämt och ständigt: Regeringens jämställdhetspolitik med handlingsplan för mandatperioden*

Sanfridsson, Maria (2006). *Genusstrukturer i den moderna bilderboken: En feministisk kvantitativ innehållsanalys av bilderböcker utgivna år 2000*. Borås: Högskolan i Borås. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2006:83).

SFS 1991:433. Se: *Jämställdhetslag*.

SFS 1996:1596. Se: *Bibliotekslag*.

Statens kulturråd (2003). Kulturbarometern 2002. *Kulturen i siffror 2003:1*. (Rebecka Svensén, webbmaster)
[http://www.kulturradet.se/Statistik_och_forskning/Statistik/Kulturradets statistikrapporter / Sökord: 2003, Allmänskulturellt / Kulturbarometern 2002](http://www.kulturradet.se/Statistik_och_forskning/Statistik/Kulturradets_statistikrapporter/Sökord:2003,Allmänskulturellt/Kulturbarometern2002) [2008-05-02]

Thurén, Britt-Marie (2002). Inledning: Genusforskning som en rymd genomkorsad av förståelsevägar. Ingår i Thurén, Britt-Marie red. *Genusvägar: En antologi om genusforskning*. Malmö: Liber. s. 5-25.

Ulmanen, Petra (1995). Kvinnorörelsen i miniformat. Ingår i *Fria val? Om kön, makt och fritid*. Delbetänkande från Fritidsutredningen. Stockholm: Fritzes. (Statens offentliga utredningar (SOU), 1995:145). s. 9-29.

UNESCO (1994) UNESCO Public Library Manifesto (Alex Plathe, webbmaster)
<http://www.unesco.org/webworld/libraries/manifestos/libraman.html> [2008-04-22]

Bilaga 1

Intervjumall

1. Bedriver ni jämställdhetsarbete riktat mot användare på ert bibliotek?

Om JA:

- Inom vilka områden har ni arbetat/arbetar ni med jämställdhet?
- Några särskilda områden som prioriteras?
- Vilka metoder används? Vad innebär detta arbete?
- Vad anser ni att ett jämställdhetsperspektiv skulle kunna innebära vid inköp av medier?
- Planerar ni att utveckla jämställdhetsarbetet inom något särskilt område?
- Finns det några aspekter av biblioteksarbetet där det är svårare eller lättare att applicera ett jämställdhetsperspektiv?
- Finns det några hinder för att genomföra ett sådant arbete?
- Har ni, eller planerar ni, att utvärdera jämställdhetsarbetet?
- Har ni utbildat er personal i frågor rörande genus och jämställdhet?

2. Vilka är anledningarna till att jämställdhetsarbete riktat mot användare bedrivs på ert bibliotek?

- Beror det på eventuella styrdokument eller krav från övre instanser?
- Vilka styrdokument reglerar ert jämställdhetsarbete?
- Har ni upptäckt några speciella behov eller problem på ert bibliotek?
- Om ja, hur upptäckte ni det?
- Har ni upptäckt några skillnader i mäns och kvinnors biblioteksanvändande på ert bibliotek?
- Har ni utsett någon särskild person eller arbetsgrupp ur personalen som särskilt ansvarar för jämställdhetsarbetet?
- Finns det ett allmänt genusperspektiv i verksamheten?
- Finns det några faktorer som skulle göra att ni arbetade mer med jämställdhet riktat mot användare?
- Anser du att det är ett viktigt uppdrag för folkbiblioteken att arbeta med detta aktivt?
- Tror du att biblioteket kan ha någon roll i arbetet för ett mer jämställt samhälle?
- Har du några förslag på hur man aktivt skulle kunna arbeta med dessa frågor?
- Hur skulle ett jämställt bibliotek kunna se ut?

Om NEJ:

3. Varför bedrivs inte jämställdhetsarbete på ert bibliotek?

- Ser ni några hinder för ett jämställdhetsarbete riktat mot användare?
- Finns det några styrdokument för er verksamhet som nämner att man ska arbeta med jämställdhet när det gäller användare?
- Har ni upptäckt några speciella behov eller problem på ert bibliotek?
- Väljer ni att prioritera andra områden på ert bibliotek?

- Har ni upptäckt några skillnader i mäns och kvinnors biblioteksanvändande på ert bibliotek?
- Om ja, hur upptäckte ni det?
- Vad anser du vara det största skälet till att ni inte arbetar med jämställdhet riktat mot användare?
- Vad anser ni att ett jämställdhetsperspektiv skulle kunna innebära vid inköp av medier?
- Anser du att biblioteket bör arbeta med jämställdhet när det gäller användare?
- Tror du att biblioteket kan ha någon roll i arbetet för ett mer jämställt samhälle?
- Finns det några faktorer som skulle göra att ni arbetade mer med detta?
- Har du några förslag på hur man aktivt skulle kunna arbeta med dessa frågor?
- Hur skulle ett jämställt bibliotek kunna se ut?

Bilaga 2

Hej

Vi är två studenter vid Bibliotekshögskolan i Borås. Vi arbetar just nu med vår magisteruppsats och söker intervjupersoner. Ämnet som vi undersöker är jämställdhetsarbete riktat mot användare vid svenska folkbibliotek. Syftet med studien är att synliggöra jämställdhetsarbete och vår förhoppning är att detta arbete ska leda till ökad kunskap om hur man kan arbeta med jämställdhet på folkbibliotek och hur detta arbete ska kunna utvecklas.

Vi är intresserade av ert bibliotek oavsett om ni aktivt bedriver jämställdhetsarbete riktat mot användare eller ej. Intervjuerna är tänkta att äga rum någon mellan vecka 10 och vecka 14 och beräknas ta cirka 60 minuter. Intervjuerna är i första hand tänkta att genomföras med dig som bibliotekschef.

Vi hoppas att ni vill medverka i vår undersökning. Vid intresse eller övriga frågor, var vänlig kontakta oss via denna adress, så hör vi av oss med mer information.

Vänliga hälsningar

Anna Jonsson
Johanna Lindgren
Högskolan i Borås

Bilaga 3

Hej!

Vi skickar här lite mer information om vår intervju kommer att handla om. Vi vill börja med att tacka för att du vill medverka i vår undersökning. Intervjun kommer att ta cirka 40-60 minuter och vi kommer att vara två stycken som närvarar vid intervjun, en som intervjuar och en som lyssnar och antecknar. Intervjun kommer att spelas in på band. Det är bara vi två, Anna och Johanna, som kommer att ha tillgång till det inspelade materialet. Ur den färdiga uppsatsen kommer det inte att vara möjligt att uttröna att du är en av intervjupersonerna. Du och det bibliotek du representerar kommer alltså att vara helt anonyma inför läsarna.

Intervjun är en s.k. djupintervju vilket innebär att vi är inte kommer att försöka generalisera utifrån det material som vi samlar in, vi är intresserade av att skapa en djupare förståelse för ämnet.

Du kommer ha möjlighet att läsa uppsatsen när den är färdigställd, dock inte påverka vår analys av materialinsamlingen. Vi kommer till ditt bibliotek och genomför intervjun på plats. Med det sagt så kommer nedan lite mer information om vad vår undersökning handlar om.

Syftet med själva studien är att undersöka svenska folkbiblioteks arbete med jämställdhet riktat mot användare. Vi vill undersöka om det bedrivs ett sådant arbete, och i så fall vilka metoder som används och varför man bedriver jämställdhetsarbete riktat mot användare. Vi vill även studera inställningar mot att ett sådant arbete bedrivs. Vi kommer även att fråga efter anledningar till att ett sådant arbete kanske inte bedrivs, om så är fallet. Vilka svårigheter ser man med jämställdhetsarbete, vilka problem har man upptäckt och på vilket sätt försöker man åtgärda dessa? Har man upptäckt några jämställdhetsrelaterade problem på biblioteket? Vi vill alltså förstå hur man arbetar med jämställdhet, vilka inställningar som finns, vad det finns för orsaker att arbeta med jämställdhet riktat mot användare respektive orsaker för att inte göra det.

I förlängningen är vår förhoppning att denna uppsats ska kunna leda till ökad kunskap om hur man kan arbeta med jämställdhet på folkbibliotek när det gäller användarna och hur man kan utveckla detta arbete.

Hör gärna av dig om du har några funderingar eller övriga frågor eller om det är något som är oklart.

Än en gång, Tack för din medverkan!

Vänliga hälsningar

Anna Jonsson
Johanna Lindgren
Högskolan i Borås